

494

Н87

мүмабай үли м.

Саудтмге
бол.

19265.

Всероссийская Чрезвычайная Комиссия по ликвидации неграмотности при Главполитпросвете.

جۇماباي ۇلى ماعجان

ساۋاتتى بول!

كەڭەس وداغىندا ەلدەردىڭ كىندىك باسباسى ماسكەۋ - 1926 جىل

باس ۋە سۆز

بۇل اللبىھنى ۋە سۆز ادسى مەن ۋە مەس، دىبىس ۋە ادسىن قولدانىپ جازىۋعا تۇۋرا كەلدى. تۇتاس ۋە سۆز ادسى مەن ۋە قىتىۋ قانئاشلىق جەگىل بولسادا، ۋەبىز دىك ۋە قىتىۋ شىلار بىز بۇل جاڭا ادس بەن ۋە الى تۇگەل تانىس ۋە مەس. ۋە بىراق، اللبىھنى دىبىس ادسى مەن جازىساق دا، ۋەس جۇزىندە تۇتاس ۋە سۆز ۋە ادسىن ۋەستەن شىعارماۋىمىز كەرەك.

دىبىس ادسى مەن ۋە قىتىقان كۇندە داۋىستى، جانە داۋىسىز دىبىستاردى كوز اللدەمىز داۋىستاۋىمىز ۋە تىبىستى. مەسەلەن: ا، و، ە دىبىستارى داۋىستى دىبىستار دەپ اتالادى، ال ەندى ب، پ، ت سىياقتى دىبىستاردى داۋىسىز دىبىستار دەپ اتايمىز. داۋىسىز دىبىستاردى ۋەز اللدنا جەكە ايتىپ بولمايدى. ولاردى ايتىۋ ۋەشنى بۇۋىن باسنا ۋەبىر داۋىستى دىبىس قوسىپ ۋە تىرىۋىمىز كەرەك. مىسالى: ايتقاندا ب، پ، ت دەپ ايتا المايمىز، بى، پ، ت دەپ ۋەز ۋەبىر داۋىسىز دىبىستان سوڭ داۋىستى دىبىس قوسىپ ۋە تىرامىز. سونىڭ ۋەشنى ۋە قىۋىشلارغا اۋەلى داۋىستى دىبىستاردى عانا ۋە قىتىپ، داۋىسىز دىبىستاردى سوڭىنان ۋە قىتىۋ قاتا بولغان سىياقتى، باستا داۋىسىز دىبىستاردى عانا ۋە قىتىپ، سوڭىنان بارىپ داۋىستى دىبىستار مەن تانىستىرىۋ زور قاتا.

دىبىستار مەن ۋە قىۋىشلاردى تانىستىرعان ۋە قىتىپتا، ولاردى ەك باستاب مىنانداي دىبىستار مەن تانىستىرىۋ كەرەك:

- 1) دىبىستىڭ جازىلىۋى ۋە قىۋىشى ۋەشنى جەگىل بولاتۇن بولسىن،
 - 2) ۋەسىنداي دىبىستاردى بىرگە قوسقاندا ۋە قىۋىشنىڭ كوپ ۋەستىكەن، كوپ كورگەن زاتىن بىلدۈرەتۇن جەگىل ۋەبىر ۋە سۆز شىعاتۇن بولسىن.
- مەسەلەن: ا، ق، ز دىبىستارى مەن ۋە قىۋىشنى تانىستىرساق، بۇل دىبىستاردى جىياندا قانداي سوزدەر شىقباق؟

- 1) قازاق، 2) اق - قاز، 3) قاز، 4) قازا سىياقتى سوزدەر.
- ۋزىن ۋە سوزدىڭ قىسقاسى، جوعارعى ۋە تارتىپ بەن ۋە قىتىقاندا، اۋەلى ۋە قىۋىشلاردى دىبىستىڭ جازىلىۋى (ارىپتەر) مەن تانىستىرىلادى، دىبىستاردى قوسىپ بۇۋىن، بۇۋىنداردان جەگىل سوزدەر، سوزدەردەن بارىپ سويلەم جاساۋ كەرەك.
- بۇدان كەيىن اۋىپتەردىڭ جازىلىۋ تۇرلەرىندە كوز اللدەمىزدا ۋە سۆزىمىز كەرەك. مەسەلەن، قاي ۋەبىر اۋىپتەر ۋە تورت ۋە تۇرلى بولپ جازىلادى، قاي بىرەۋلەرى ۋەش، ەكى ۋە تۇرلى بولپ جازىلادى. سونىڭ ۋەشنى دىبىستار (ارىپتەر) مەن ۋە قىۋىشلاردى تانىستىرعان كەزدە، ۋە قىب كەتكەن دىبىستىڭ كىتەبتەگى باسبا تۇرى مەن دە تانىستىرا بارىۋىمىز ۋە تىبىستى. مىنە، ۋەسى جەردە اسبا اللبىھ كەرەك بولادى.
- جانە، ۋە قىۋىشلار جالىقباسىن ۋەشنى، جاڭا اۋىپكە تۇسكەندە، بۇرىنقى ۋە قىب كەتكەن اۋىپتەر مەن دە پايدالانا بارىۋ كەرەك.

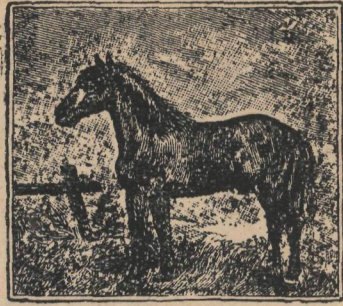
ا ر ز

ا	ا	ر	ز	زار
ر	ز	ا	ا	
ار	از	ار	از	اراز

ار. ار. از. از. اراز.

ازار. زار.

ت ت ت

ات

اتتا	اتار	تاز	ات
اتتار	تاتار	تارا	اتا
تاتتار	تازارتار	تازا	تار

ات ازار. ارا تار. ات تارا.
 ات تارتار. تازا تاز. اتتار از.
 تات تازارت. تاتتار تازرار.

Гос. респ. библиотека
 КСС им. А. С. Пушкина
 Инв. 1539/98

PK
 117/2

ق ق ق

اق	تاقا	قازاق	اتقا
قاق	قارت	قاتار	قارتقا
قارا	قاز	اتاق	قازاققا

اق قاز. قاراق. قارات. قار.
قاز. قاتارات. قاراتاراق. قازاق
قارا. اتقا قارا. قارت قارار.
قارتات. قارتا قازاققا. قاتقا قارا.

س
س
س

قازاق اتنا

اس	تاسا	ساقار	اقساق
تاس	ساتار	قاسار	تاستاق
سات	ساقا	تازار سا	قاسقا

اس اسات. ات ساتار. ساقار. قاتقا قارا.
 قار اسا قارار. اتسا اتار. قارت ساق.
 قازاققا قارتا اسات. قارا قاسقا ات
 اقساق. اقساق اتقا قارا. اتتار تاستاقتا.
 اسقا قارا. اسقا اس. تاسقا تاس.

د د ی

بس	قمر	اتی
بق	ساسبق	تاری
قمربق	اربق	اری

قازبققا برستی بقتی

ات ارقاسی. قسقا قارسی. تاری اسا. تارازی
 تارت. ات اربق. قازاققا قازی قارتا اسات. قارت
 اتی قارا. اتتی ساقتا. قازی سستی. اربق اتتی بققا
 تارت. قاتتی قمربق. ساسمر ساسبق. تاقر قمر.
 اقساق اتتی قازبققا تارت. قارا قاسقات قازاقی ات.
 ساربق اربق. اسبق اتتی. قس قاتتی. براس-اق
 اتتار بقتی.

ا
ل
ل

قازاق قمر قالقى

قالقى	قالقا	قالا	ال
قمزىل	قالتا	الاسا	ارال
قىلىقتى	قىل	ساقال	قال

ات ال. قارالات الاسا. قارقالا. قمر قارلى. قازاق
قالقى. قازاق قمر قالقى. قازاق قالقى قالا سالار.
السا الار. سالسا سالار. قىل قارا. قالتا سال. قمزىل
ات قىلىقتى. ات ساتملار. قالمققا قارا. سى بىلاس.
سالق سالار. سالت اتتى قارتتى قارا. قارقارالى
قازاق قالاسى. قازاق قالقى قالاسالسا سالار.
قمر قالقى استىق ازىق ساتار. قالا قالقى الار.

قازاق های

ه ه

تهره	تهری	تهر	هر
تله	تهرس	هله	هل
اسهت	هتتی	هسهر	هس

اتقا هر سال. هر اتتا. تهز تارت. اتتار تهولهسه
 تهوله. تهرهزه تهوله. قازاق هلی قترهلی. هسهت
 هر. اسهت هسه. هسهت هستی. اسهت سهری.
 اسهت تهرس اتتی. اسهت اریق اتتی بققا تارتتی.
 اقساق ات هتتی. قازی تله. سمریق تهر. تاری
 هله. هرله ات هرتههر.

قمر قالقی هت، استمق، ازیق ساتار. قالا قالقی هت،
 استمق، ازیق الار.
 قازاق هلی ازات هل.

ك

ك

ك

اسهت كازت الار

كهستى	كهتدك	كهك	هك
اسكهه	كهريل	هر كه	تهك
كهدهدرتكى	سدهر كه	كهدسهل	كهه

تارى هك. اسهت تارى هكتى. هكسه الار. كهتدك
 قاسمق. تارهتدك. اسهت كازدر كهتتى. كهتسه كهلهه. قارا
 كهسهك هل اتى. هت هتكه. اتتار تهردس كهتتى. اسهت
 كازهت الار. اسهت هستى كهمسى. هسهتكه كازهت كهههك.
 قازاق هلى قمزىل اسكههولى. قمزىل اسكههه قالىق هرههولى.
 قازاق هلى هرهكتى ازات هل.

و و

وق	توق	توكتى	كوكهك
وت	كوك	كوز	وتهر
وقا	توك	توسهك	توته

ات و زار. وراز و سال. وراز تارى و رار. ورتا تولار.
قمس و تهر. قار كه تهر. اتتار و تتا. قمزىل قوراز. توقاهل
اتى. كوك ات توق. كوكهك كوك. كوز قورقاق. ات
كوليك. هسهك ده كوليك. هسهت اسهت قوستاس. و رال
كوسه كسى. اتتى اتقا قوساقتا.

قمزىل اسكهر قالمقتى قوربر.

قازاق هلى و قمر. قارا قالمق و قمر. هرهسه كتهر
و قمر. قارا قالمق و قمرسا، ته كسى كازهت و قمر.
قازاق هلى ته كسى كازهت و قى.

هرسه کتەر وقمر

کهمه	ماساق	مولا	تام
سه مسهر	تاسه ماس	مولالی	سهم
میلتیق	ته کهمهت	الماس	تاماق

وکهمهت مه کهمه سی هل مه کهمه سی . اکم تور هه مه س،
 قالمق قمز مه تکهری . قالمق قمز مه تکهری تور هلمک
 قلماس، قمز مهت قملار . وسی وکهمهت قالمق وکهمه تی .
 قالمق وکهمه تکه المم - سالمق تولهر . وکهمهت قالمقتی
 وقمتار . قالمق وقمر . وقمسا قورلمق کورمه س .

ع ه ع

سوعم	قولعا	زورعا	اعا
سوعس	ساعم	تاعالی	تاعا
میلتنعی	العمر	تارعل	قوعا

و ماروت اعاسی. سهت هل اعاسی. قاعزال. مال قارا.
قممز، قاتمق قازاق تاماعی. وقاس قالاعا کهتتی.
ات تاعالات. کهر قاسقات تاعالی. تاعاسز ات
تاستا قور.

قمزبل اسکهر مهمله کهتتی قورعار. مهمله کهتتی
قورعاسا، قالمقتی قورعار. مهمله کهت - قالمق مهمله کهتتی.
قمر قالمقی مال، استمق ساتقالی قالاعا کهلهر.
قالا قالمقی مال، استمق، قیل، تهری - تهرسهک العالی،
ماتا، تهممر زاتتار ساتقالی قمرعا قارار.

ذ ن

ون	انا	سونا	کدنه
تون	نار	تمنار	نه تهر
سان	نان	اساننان	کدسنه

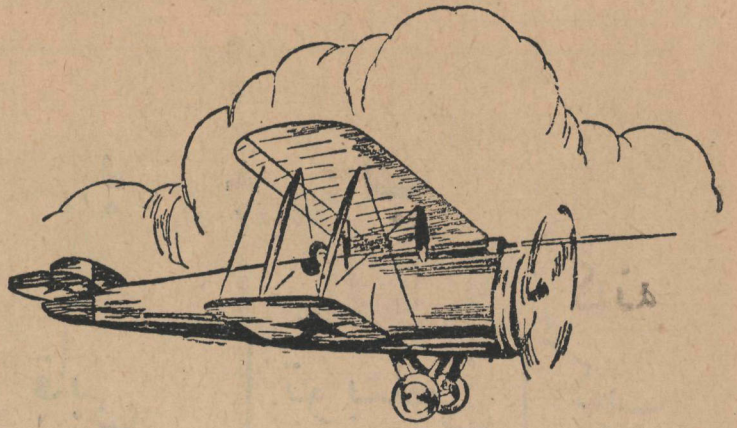
وقمعان هل ونه رلی. وقمعان هل ونه رسمز. وقمعان
هل کوسه م. وقمعان هل که م. وقمعان هل وزار.
وقمعان هل توزار.

وقمعان کسی قارا کسی. وقمعان کسی سارا کسی.
وقمعان کسی سانالی. قالمق وقمسا، ونه راه نسه قورلمق،
زورلمق کورمه س.
قالمقا قنزمهت قلماققا وقمعان تازا کسی که ره ک.

له نمن قارا قالمق اعاسی، قارا قالمق کوسه می. له نمن
قالمقتی ازاتتنققا تارتقان. وسمنی ارمان قلمعان.
له نمن ارمانی سکه اسسمن.

ۋ

ۋ

اۋ	تاۋىق	تانىۋ	اۋە
اۋار	قارىۋ	وقىۋ	كوسىۋ
تاۋ	اۋىرىۋ	ساۋىۋ	بىرىلەۋ

ەكەۋ. تور تەۋ. التاۋ. مەملەكەت استاناسى ماسكەۋ
 قالاسى. ماسكەۋ قالاسى اسازور قالا.
 قىزىل اسكەر مەن اۋە كەمەسى قالىقتى قورعار.
 سانا وقىۋمەن كىرەر. قالىق وقىۋمەن ونەرلەنەر. قالىق
 تەكسى وقىۋعا كىرىسىمىن. قات تانىۋ اۋىرەمەس.
 قات تانىغان كىسى كازەت وقىر.
 ساۋمال سوعىم. اۋىرىۋمال سوعىمەمەس. اۋىرىۋمال
 ەتىنەن كىسى اۋىرار.
 تازالىق كەرەك. ساۋلىق تازالىقتان. اۋىرىۋ بلاستان.
 بلاستىقتى بىرىم قىلىۋ قاتا. بىرىم قىلىۋ قارالىقتان. اقتى
 قارانى تانىغان وقىغان كىسى بىرىم قىلماس.

ب ب ب

كوب	توبىلىعى	قابى	توب
بەلبەۋ	تاسباقا	باقان	توبى
ەكىن	البار	بىلىتىر	قاب

قارمانعان قاراب قالماس. مال باق. كەسىپ قىل. ارەكەت قىل.

قىس بولار. بوران بورار. بوران بولسا، مال بىعار. سالاق بولسا، مال قارا، مال باق. ولاق بولسا، ونەرلى بول. ونەرلى بولمۇغا وقمۇ كەرەك. وقمۇلى بول.

وكمەت - بارلىق قالغى تەكسى قات تانىسىن دەپ وتىر. بارلىق قالغى قات تانىب، ساۋاتتى بولسا، سانالى بولار. سانالى بولسا، ەرىككە، ازاتتىققا تارتار، قورلىق كورمەس، زورلىققا كورنەس.

قازاق جىملىقىسى

ج	ج	ج	
جەل	جىلقى	جوتا	جات
كەجىئۇيل	ولجا	جوسا	جاب
جورىق	قانجار	جولم	جابىئۇ

بالانى ەرتە ەقت. بالا توغىز- ەنەكەلسە،
 مەكتەبكە جىبەر.

جالقاۋ بولما. قازاق قالقى باتسا قورلەمىن
 كورىب، جالقاۋلىق جازاسىن تارتتى.

باتسا، جانارال، تورەلەر قالق جاۋى. وسىناۋ
 قالق جاۋلارىن سابەت ەكمەتى جوق قىلغان.

قازاق جىملىقىسى جامان. زورەمەس، كورنەكتى ەمەس.
 مىقتى ەمەس. قازاق جىملىقىسىن زاۋت جىملىقىسىنا

قاتىناستىرىپ بىرلەۋ كەرەك، جاقسى قىلمىۋ كەرەك.

د د

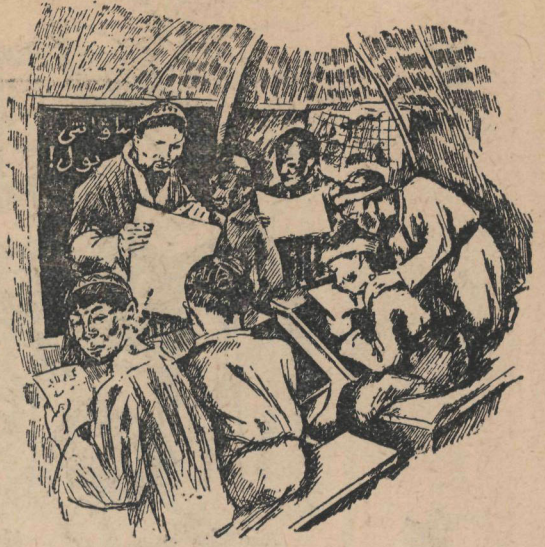
ادام	دوعا	بالدر	الديندا
اداس	الدى	ساندوق	دهم
ادير	دولغا	جولداس	دهمهؤ

قازاقستان استاناسى قىزىل وردا قالاسى.
وردامهكهملهلسول قىزىل وردا قالاسىندا. قىزىل
وردادا وزدا اتقارپؤ كهمهتهتى تاغى باسقا زور
مهكهملهلسبار.

لهنمن جولداس قارا قالق كوسه مى هدى. ارداقتى
كوسه ميمىز لهنمن جولداس بىلمتوردان ارعى جىلى
قازالى بولدى.

لهنمن ولسه ده، لهنمن جولى ولهك همهس.
جاساسىن، ورکهندهسىن لهنمن جولى!

ۋ
ۋ

مەكتەپ جەتكىلىكى بولسىن

كۈلكى	قۇۋان	تۇۋ	ۋر
تۇسەر	قۇۋات	سۇۋ	ۋل
سۇرىنبەس	جۇۋا	بۇق	تۇل

سۇۋ بۇۋ بولادى. ساعىم بۇۋ. ساعىم قۇۋب
 سانداالما. ونەر قۇۋ. جۇمىس قىل. كۈب تۇكمرسە
 كول بولادى. كۈب كومەكتەسسە تۇرمىسىن تەز تۇزەب
 الادى.

قازاق قىردا جاتقان ەل. تۇرمىسى وتە تومەن،
 قازاق تۇرمىسى بۇقارا قالمق وقىب ونەرلەنسە تۇزەلەدى.
 بۇقارا قالمق وقمۇعا جۇمىلىسىن.
 مەكتەپ جەتكىلىكى بولسىن.

ئ
ئ
ئ

كەڭەس توبى

كەڭەس	بىك-جىڭ	جاڭگا	اڭ
توڭكەرس	اڭقاۋ	سوك	تاڭ
زەڭبىرەك	بىگىرسىڭ	سوكى	تاڭكى

كەڭەس مەملەكتى جاساسىن!

كەڭەس مەملەكتى باتسا، جانارال، تورەلەر مەملەكتى مەس، بۇقارا قالمىقتىڭ مەملەكتى. بۇقارا قالمق مەملەكت قۇرب، قوعامداسىب، نىتەماقتاسىب، تۇرمىسىن تۇزەب جاتىر. جاساسىن كەڭەس مەملەكتى!

ش ش ش

اش	شولاق	قسقاش	جالشى
شاق	شورتان	شىلىم	ەگبەكشى
شاقشا	شوقشا	قىشقلىتىم	جۇمىشىشى

وكتەبىر توڭكەرسى

ادامزات ومىرىندە وكتەبىر توڭكەرسى ەك
زور توڭكەرسى. وكتەبىر توڭكەرسىن جاساغان
جالشى، ەگبەكشى تابى. وكتەبىر توڭكەرسى
ەگبەكشى تابىن مەملەكەت قوجاسى قىلدى. باتسانىڭ،
تورەلەردىڭ تەبىكىسىندە بولغان قازاق سىقىلدى
ۇلىتتاردى تەڭدىككە جەتكىزدى. ۇلىتتاردىڭ
ەگبەكشىلەرىنە مەملەكەت قۇرىۋعا ەرىك بەردى.
جاساسىن، وركەندەسىن وكتەبىر توڭكەرسى!
بارلىق دۇنيە جالشى، ەگبەكشىلەرى، وكتەبىر
توڭكەرسى تۇۋىنىڭ استىنا كىرىڭدەر!

پ پ پ

كەيىن	بويى	وي	اي
ككىم	قىي	ويلا	تاي
سويلەسەن	جىيىن	بوييا	تاييار

جالشى قازاق

جالشلىققا جالداۋشى مەن مەكەمە الدىندا سەرت قاعاز جاساسباي جالدايما. سەرت قاعازدا الاتۇن اقمىڭ، كۇنىمە قانشا جۇمىس قىلاتۇنىڭ، جەتەدە قاي كۇندە تىنمەتۇنىڭ - اتاب - اتاب جازىۋلى بولاسىن. سەرت قاعازدى قالاي جاساۋدى، بايدان اقمىنى قالاي الۋدى جەر - ورمان جۇمىسكەرلەرنىڭ ۇيمى ۇيرەتەدى.

جالشى قازاق! جەر - ورمان ۇيمىمنا مۇشە بول!
سەنى الدى مەن ءوز ۇيمىمىڭ قورعايدى. ۇيمىمىڭا
كۇش بەرەتۇن كەگەس وكنمەتى.

ءو ءو ءى ءا

ءان	س	ۇر	ور
ءانم	ءس	ءۇر	ءور
ءانمىڭ	سسىمىز	ۇن	ون
ءانى	ءسسىمىز	ءۇن	ءون
ءسان	تس	تۇر	ول
ءسانم	ءتس	ءتۇر	ءول
ءسانمىڭ	سى	تۇس	وت
ءسانمىمىز	ءسى	ءتۇس	ءوت
ءسانمىڭمىز	تسى	ءسۇت	توز
ءمان	ءتسى	ءسۇتى	ءتوز

ۇۋايمم ءتۇبى تەگمىز - بىاتاسىن دا كەتەسىن .
 تاۋەكەل ءتۇبى قايمىق - مەنەسىن دە وتەسىن .
 جاقسىدا ءمن جوق، جۇيرىكتە سىن جوق . كىسى
 ءمىن دەيسىن، باسىڭا ءس تۇسىسە بىلەرسىن .

گ گ گ

جك	جەك	تۈگى	كوك
جىگى	جەگىۋ	ەك	كوگى
جۇگەن	ەگەۋ	ەگىن	تۈك

ز . س . پ . س . ر .

قالقىنىڭ ساۋاتسىز دىيىن جويىدۇ
تۇۋرالى شىققان دەكرەتتەن

ەل كەمەسەرلەرى كەگەسى قاۋلى قىلدى: رەسپۇبلىكە -
نەڭ 8 بەن 50 جاس اراسىنداى وقىب جازا بىلمەيتۇن
بارلىق قالقى ءوزىنىڭ انا تىلىندە، نە ءوزى تىلمەسە،
ورس تىلىندە وقىب، جازىۋعا ۇيرەنمىۋگە مىندەتتى.
لەر كەگەسىنىڭ ءتوراعاسى: لەنىن

قازاق تىلىمىندەگى دىبىستار.
ولاردىڭ ارپىتەرى (تاڭبالارى):

ا ب پ ت ج د ر ز س ش
ع ق ك گ گ ل م ن و و
ۋ ە ى ي

جانە جىڭشكەلىكتىڭ بەلگىسى «ء» (دايە كىشى).
داۋىستى دىبىستاردىڭ تاڭبالارى:

ا و ۋ ە ى

داۋىسىمىز دىبىستاردىڭ تاڭبالارى:

ب پ ت ج د ر ز س ش ع
ق ك گ گ ل م ن ۋ ي

س . س . س . ر .

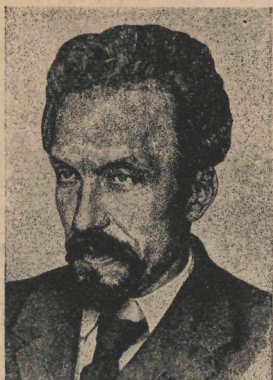
كەڭەس برەسپۇبلىكەلەرنىڭ وداعى

برەسەيدە باتسا زاماندا جۇزدەن ارتىق ۇلىت تۇرىۋىشى ەدى. باتسا وكمەتى ۇساق ۇلىتتاردىڭ ءبارىن قىسمۋىشى ەدى، ەزىۋىشى ەدى. وكتەبىر توڭكەرسى ۇساق ۇلىتتاردى وسىناۋ زورلىق - زومبىلىقتان قۇتقاردى. ءار ءبىر ۇلىتتىڭ ەڭبەكشىلەرى جەكە - جەكە كەڭەس برەسپۇبلىكەلەرىن قۇرىۋعا ەركى بولدى. ءسۇيتىب، ءتۇرلى ۇلىت برەسپۇبلىكەلەرى قۇرىلدى.

ءبىراق، ۇلىت برەسپۇبلىكەلەرى بىرىنەن ءبىرى ات قۇيرىمىن ءۇزىسىپ كەتىپ وتىرعان جوق؛ كەتپەيدى دە. مۇنىڭ سەبەبى: ماڭايداعى جاۋلارعا تىزە قوسىپ قارسى تۇرىۋ كەرەك، سوعىس سالدارىنان قىيراغان شارىۋانى قول ۇستاسىپ جوندەۋ كەرەك. كۇش بىرلىكتە عوي. سوندىقتان، كەڭەس نەگىزىنە قۇرىلعان ۇلىت برەسپۇبلىكەلەرنىڭ ءبارى وداق بولىپ، س . س . س . ر . اتانىپ وتىر.

س . س . س . ر . عا كىرەتۇن برەسپۇبلىكەلەر:

- 1) برەسەيدىڭ قۇراما برەسپۇبلىكەسى (ر . س . پ . س . ر .)
 - 2) ۇكرەين برەسپۇبلىكەسى (ۇ . س . س . ر .)
 - 3) قاپقازدىڭ قۇراما برەسپۇبلىكەسى (ز . س . پ . س . ر .)
 - 4) بە - لاي ورسى برەسپۇبلىكەسى (ب . س . س . ر .)
 - 5) وزبەكىستان برەسپۇبلىكەسى (وز . س . س . ر .)
 - 6) تۇركمەنىستان برەسپۇبلىكەسى (تۇرىك . س . س . ر .)
- قالغان برەسپۇبلىكەلەر مەن اپتانومىيالى اймаقتار وسىناۋ التى برەسپۇبلىكەنىڭ بىرەۋىنە كىرەدى.
- ءبىزدىڭ قازاقىستان ر . س . پ . س . ر . عا كىرەتۇن برەسپۇبلىكە.

رىقۇپ

كالەنىن

كەڭەس بىرەسەيىن كىم بىيىلەب و تىر؟

كەڭەس مەملىكەتتىكى جوعارعى اكمەشلىك كەڭەستەر -
 دىك جالىپى وداق توبىنىڭ قولمىدا؛ ەكىنشى ۋ تۇرلى
 ايتقاندا، وداقتاس بىرەسپۇ بىلىكە لەردىك توبىنىڭ قولمىدا.
 جالىپى وداقتىق توب كەڭەس بىرەسپۇ بىلىكە لەرى
 وداغىنىڭ وردا اتقارۇ كەمەتە تىن سايلايدى. جانە
 ەل كەمەسەرلەرى كەڭەس بىن سايلايدى.

وردى اتقارۇ كەمەتە تىنىڭ ۋ تور اعاسى مەكە يىمى
 بىبان ۇلى كالەنىن. كەمەسەرلەر كەڭەسنىڭ ۋ تور اعالىمىنا
 لەنىن وپات بولغان سوڭ الەكسەي بىبان ۇلى رىقۇپ
 سايلانغان.

كانە، ايتىڭدار: كەڭەس ۇكىمەتتىڭ گۇبىرنە دەگى،
 ۇيەزدەگى، بولمىستاعى جوعارعى مەكەمەلەرى قانداي
 مەكەمە لەر؟

قازاق برەسپۇبلىمكەسى

قازاق برەسپۇبلىمكەسى ەكبەنشى ەلدىك مەملەكەتى. قازاق مەملەكەتنىڭ قوجاسى كەكەستەر توبى. كەكەستەر توبى دەگەنمىز. ەكبەكشى ەلدىك وكىلدەرنىڭ باس قوساتۇن توبى.

ءبىر بولمىس ەلدەگى ەكبەكشى ەلدىك وكىلدەرى توب قۇرنىپ، بولمىستىق اتقارۋ كەمەتەتمىن سايلادى. بولمىستىق توبتان وكىلدەر شىمىب، ويازىق توب قۇرنىپ، ويازىق اتقارۋ كەمەتەتمىن سايلادى. ويازىق توبتان وكىلدەر شىمىب، گۇبىرنەلىك توب قۇرنىپ، گۇبىرنەلىك اتقارۋ كەمەتەتمىن سايلادى. گۇبىرنەلىك توبتان وكىلدەر شىمىب، جالىپى قازاعىستان توبىن قۇرنىپ، جالىپى قازاعىستاننىڭ وردا كەمەتەتمىن جانە قاللىق كەمەسەرلەرى كەكەسىن (سابىنار كوم) سايلادى.

قازاعىستاننىڭ وردا كەمەتەتمىنىڭ توراعاسى، قازاعىستاننىڭ اقساقالى مىكباي ۇلى جالاۋ جولداس. جالاۋ جولداس بۇرىن جۇمىشى بولغان. قازاعىستاننىڭ قاللىق كەمەسەرلەرى كەكەسىنىڭ توراعاسى نۇرماق ۇلى نىعمەت جولداس.

قازاعىستاننىڭ استاناسى، وردا كەمەتەت، سابىنار كوم تاغى باسقا وردا مەكەمەلەردىڭ تۇرغان جەرى سىر وزەنى بوپىنداغى قىزىل وردا قالاسى. قازاعىستاننىڭ استاناسى بۇرىن ورنىبور قالاسى ەدى. ورنىبور قاللىق كەدەي بۇقارانىڭ قاتىناۋنا قاشىق دەپ بىلىتىر قاللىق ەلدىك ورتاسىنداغى قىزىل وردا قالاسىن استانا قىلدى.

قازاعىستاننىڭ جەر اۋدانى $2\frac{1}{2}$ مۇلىيەن شارشى شاقىرىم. قازاعىستاننىڭ بارلىق قاللىقى 5 مۇلىيەن، 265 مىڭ 300 ادام. مۇنىڭ 2 مۇلىيەن 929 مىڭ، 156 سى قازاق. وزگەسى ورسى، ۇكرەيىن (قوقال)، وزى. بەك جانە باسقا ەلدەر.

قازاق برەسپۇبلىمكەسىندە 8 گۇبىرنە بار جانە اپتانومىيالى (شىكى بىيلىگى ءوز قولىندا) قارا قالپاق ايماعى بار. اداي ويازى جەرىكعايى بوپىنشا ەش ءبىر گۇبىرنەگە باغىنباي وردا كەمەتەتنىڭ تۇۋرا وزىنە قارايدى.

كەڭەس توپىندا

... ۋاي توپ اشلىدى	ئوز ۋىتاي، ئوز مۇشكى -
تېم - تېنىش وكىلدەر.	توپ دەرەۋ ئتۇسىندى...
قىزىلدى - جاسلىدى	قالامباي، سالامباي،
باس يىگەن تۇۋدى كور!	بۇقباي، تاسقارا...
قۇتتمقتاۋ ۋسوز كەتتى:	ۋسوز ايتتى قاراماي
«ماعان بەر! ماعان بەر!»	بالادا - جاس قانا.
موزىيكە اندەتتى.	مۇك - تىلەك، مۇك - تىلەك...
تىنعان زال كۇكرەنەر...	تاغا ور ۋىيىلدى.
«مىنە كۇن ۋتارتىبى!»	قابتادى ۋبىر تىلەك
قۇلاققا جاعىمدى.	ۋلى توپ جىيىندى.
ماسەلە ۋار ۋتۇرلى	بارىنە زال كۇكرەك،
قاراۋغا المىندى...	جول كەرەك سىزۋعا.
ۋاركىمدە ۋبىر مۇك بار،	جول كەرەك - مول كەردك...
توبقا كەب ۋسىندى.	سوعىب قال قىزىۋدا!
	بەيىبەت

قازاق ۋتىلى

بۇرىن باتسا زامانىدا قازاق ۋتىلىنىڭ قۇنى جوق ەدى. قازاق ۋتىلى مەن ايتىلغان ۋسوز، جازىلغان ارىز تىكدا المايتۇن ەدى. قالىڭ بۇقارا ورسى ۋتىلى مەن ارىز جازدىرامىن دەپ ۋىيت - قۇسقا جەم بولىۋشى ەدى. وپىندا ۋى تىلەگى، مۇشكى ايتىلماۋشى ەدى، تىكدا الماۋشى ەدى.

بۇل كۇندە ولاي ەمەس. بۇل كۇندە قازاق ۋتىلى مەملەكەت ۋتىلى بولىپ وتىر. مەملەكەت ۋتىلى بولدى دەگەنىمىز مىناۋ: قازاق ىرەسپۇبلىكەسىندەگى مەكەمەنىڭ قايسىسى بولسادا قازاقشا ايتىلغان ۋسوزدى تىكداۋعا، قازاقشا جازىلغان ارىزدى المۇعا مىندەتتى. قازاق اراسىندا ۋى مەكەملەردىڭ ۋبارى بارلىق جۇمىسىن، بارلىق قالغازىن قازاقشا جۇرگىزىۋگە مىندەتتى.

ه گبەكشى قازاق! كە گەس مە كە مەسى ءوز مە كە مەك: تارتىمبا:
 ءوزىكىنىڭ جالپاق ءتىلىك مەن مۇكىكىدى شاق، ويىكىدى ايت. ءبارى
 تىكىلادى. ورنىدى بولسا، ءبارى ورنىلادى.

ايەل ازات - ايەل تەك

قازاق ايەلى كۇك سەبىندە ەدى. بازارعا سالعان مالداي
 سانلىۋشى ەدى. «ايەل قۇنى بەس بايتال» ەدى. ءسۇيىپ قوسىلىۋ
 جوق ەدى. قالىكىدىق قالىك مال تولەنب ساتىب اللىۋشى ەدى.
 ايەل جانى سۇيمەگەن جانعا ەرىكىسىز بايلانىب، ماتالىب بارىۋشى
 ەدى. ءومىر بويى زار ەگىرەۋشى ەدى. توقال بولىپ ءومىر بويى
 تەبكى استىندا ءمىشربۇشى ەدى. ايەل ازاماتتىقتان، تەككىكتەن جۇرداي ەدى.
 ايەلدى وسىناۋ كۇگىدىك، قورلىقتان كە گەس وكىمەتى قۇتقاردى.
 كە گەس وكىمەتى بىرەسەيدەگى بارلىق ايەلگە ەرمەن بىردەي ازاماتتىق
 قاقىن بەردى.

قازاق ايەلى دە تەككىككە جەتتىب وتىر. قالىك مال قالىبىرىلدى.
 كوپ قاتىن الۋ تىيىلدى. امەنگەرلىك جويىلدى. ايەل ازات بولدى.
 تەك بولدى. كە گەس وكىمەتى وسىلاي زاك شىعاردى. الايدا، قازاق
 ايەلنىك كويى وقىماعان. شىققان ءادىل زاك مەن جۇۋارادا پايدا الانا
 الماۋعا مۇمكىن. قازاقتىك سانالى ازاماتى ايەل تەككىگىن جۇزەگە
 شىعارىۋعا ۇمتىلىسىن.

قالىك مال، ايەلدى ەرىكىسىز كۇيەۋگە بەرىۋ، كوب قاتىن الۋ تۇۋرالى شىققان وكىمەت زاگىنان

230. قازاق قۇرپى بويىنشا كۇيەۋ، نامەسە، ونىك اكە، شەشەسى،
 اعايىندارى، قۇدا - انداسى جاعىنان قىزدىك اكە، شەشەسىنە، اعايىن
 دارىنا، نەمەسە، قۇدا - انداسىنا قىزدى سول مال بەرگەن كۇيەۋگە
 ەرىكىسىز تىيىۋگە مىندەتتى قىلىپ مالداي، اقشاداى نە باسقا مۇلىك
 بىن بەرىلەتۇن قالىك مالدى بەرىۋشىلەر ءبىر جىلعا شەيىن ەرىكىسىز

جۇمىسقا سالىنمىدى. نەمەسە، ۴بىر جىلغا شەيىن ەركىنەن ايرىلادى.
 بۇل قىلمىستى سىستەگەن ۴جاي ادامدار مەن لاۋازىم بىەسى ادامداردا
 سول جازاعا بۇيرىلادى. قالىڭ مال الۇشىلاردا سول جازاعا بۇيرىلىپ،
 ونىڭ ۇستىنە العان قالىڭ مالىنداي ايبى تارتادى.
 231. اىەلدى ەرىكىسىز كۇيەۋگە زورلاۋشىلار بەس جىلغا شەيىن
 ەركىنەن ايرىلادى.

232. ەكى قاتىن الۇشىلار مەن كوپ قاتىن الۇشىلار ۴بىر جىلغا
 شەيىن ەرىكىسىز جۇمىسقا بۇيرىلادى.

نەكەلەنىۋ جانە ايرىلىۋ تۇۋرالى زاڭ

نەكەلەنىۋشىلەردىڭ جاسى نەكە جاسىنا تولعان بولۇۋى كەرەك.
 نەكە جاسى اىەلگە 16عا كەلگەندە، ەركەككە 18گە كەلگەندە تولادى.
 ۇيلەنەتۇن، كۇيەۋگە شىعاتۇن جىگىت بەن قىز زاگىسكە بارىپ
 جازىلىۋى كەرەك. جىگىت بەن قىزدىڭ وزدەرىنىڭ رىيزالىعى كەرەك.
 اكەمەن شەشەنىڭ عانا رىيزالىعى جەتەيىدى.
 ۴بىر سەبەبتەر مەن اىەل مەن ەركەك ايرىلىۋعا كەرەك بولسا،
 ەركەك سىياقتى اىەلدەردە نەكەمدى بۇزام دەپ ارىز بەرەدى.
 قازاق شىنىدە كۇيەۋىنەن شىققان، كۇيەۋى ولگەن اىەلدەرگە
 شاتاق بولىپ جۇرگەن ماسەلەنىڭ ۴بىرى - مۇلىك ماسەلەسى. كەگەس
 زاڭى بويىنشا اىەلدىڭ مۇلكى (بۇيىمدارى) ەوزىنە تىيەدى. مال
 بولگەندە ەوز مۇلكىن ەوزى الادى. ەگەر اىەل ەگبەك ەتەلمايتۇن
 جارمىجان بولسا، كۇيەۋىنەن قاراجات سۇراۋعا ەركى بار.
 زاڭ بويىنشا جاس بالانىڭ تۇرمىسى ايرىقىشا ەسكە الىنمىدى.
 شەشەسىنىڭ قولىندا قالغان بالاعا اكەسى جەتكىلىكتى قاراجات
 بەرىۋگە مىندەتتى.

ەس قىزى سارا

مارتتىڭ 8-ى - ايەل مايرامى

جىل ساپىن مارتتىڭ 8-ى كۈنى جەر جۇزىنىدەگى ەڭبە كىشى
ايەل مايرام قىلادى. بۇل كۈندى زاۋىتتىڭ تۇتىنى، پاپىرىكتىڭ
ماشىنىسى اينالاسىندا قىزمەتتە جۇرگەن جۇمىسكەر ايەل مەن ساقىرادا
سىپىر ساۋعان، تۇيە سۇۋارغان، كوش جەتەلەگەن شارىۋا ايەل ەبىر
تىلەك، ەبىر ۇران مەن وتكىزەدى.

بۇل كۈندى كەڭەس وكىمەتىندە تولىق تەڭدىك العان جۇمىسكەر،
قارا شارىۋا ايەلى مايرام ەتسە، شەت جەردە باتسا مەن بايلاردىڭ
قول استىندا جارىق كۈنگە شىعا الماي كۇڭ ومىردە جۇرگەن
ايەلدەردە قوسىلا مايرام ەتەدى. ەبىراق ەكى جەردە ەكى تۇرلى.
ەبىر ەركىمىز بەن ساۋلەت بەن مايرام قىلامىز. شەت جەردە بايلار
ەڭبەكشى ايەلدەرگە ەركىن مايرام قىلغىزبايدى.

مارت مايرامى سانا، سەزىمى كوتەرىلمەگەن ەڭبەكشى ايەلدەردى
قاتارغا قوسىلىپ، ساپتى كوبەيتىۋەگە، ۇيىمدا سىب وتىرىپ بار
كەمشىلىكتى جويىۋ جولىنا كۇش سالماۋعا ۇندەيدى.

مارت مايرامىدا قازاق ايەلىنىڭ سالاتۇن ۇرانى:

(2) قالىڭ مال، توقال المۇ قۇرىسىن!

(3) ايەل مۇگەدەك بولىپ، ەركەك قولىنا قارامايتۇن بولىپ، قول

ونەرىن ۇيرەنسەن!

(4) قارا بۇقارانىڭ بەلسەندى ايەلدەرى پارتمىغا كىرسەن! قىزدار

كەمسامولعا، پىيەنەر اتىرەتنە كىرسەن!

(5) قىز بالالاردى وقىتىۋعا قاتتى كىرىسىلسەن! سارا

«قوسشى» ۇيىمى

«قوسشى» ۇيىمى كىلەك كەدەي قارا شارىۋالاردىڭ ۇيىمى.

«قوسشى» ۇيىمىنىڭ ماقسۇتى: كەدەي قارا شارىۋالاردى بايلارغا

جەم قىلماۋ، كەدەيلەردىڭ تۇرمىسىن تۇزەۋ، شارىۋاسىن كوتەرىۋ

تاغى تالاي بىگى جۇمىستار.

«قوسشى» ۇيىمى باستاپ سىردارىيا مەن جەتى سۇۋگۇبىرنەلەرىندە
اشىلعان. وسى 1926 ىنشى جىلدىڭ باسىنان بەرى قازاعىستاننىڭ
باسقاگۇبىرنەلەرىندەدە اشىلىپ جاتىر.

«قوسشى» ۇيىمى تۇۋرالى مىڭباي ۇلى مەن نۇرماق ۇلى
جولداستاردىڭ تومەندەگى ءسوزىن وقىڭدار.

«قوسشى» ۇيىمى تۇۋرالى قازاعىستاننىڭ ورتالىق اتقارنۇ كەمەتەتنىڭ اعاسى مىڭباي ۇلى جولداستىڭ ءسوزى

ءبىزدىڭ ىستەيتۇن ىرگەلى ءبىر جۇمىسىمىز بارلىق قازاق كەدەيىن
بىرىكتىرىپ، شارنۇاسىن كوتەرمەلەۋ. كەدەيلەردى بايلار مەن جۇۋاننىڭ
قانائىنان قاعىپ، قۇۋلاردىڭ قۇۋلىغىنان قۇتىلىدىرىۋ.

وسى جۇمىستى اتقارنۇعا كەشەس وكىمەتىنە كومەك قىلاتۇن
«قوسشى» ۇيىمى.

قازاق كەدەيى ءالى بايلاردىڭ تەگەۋىرىنەن قۇتىلا الماي كەلەدى.
ءبىزدىڭ ورتا شارنۇالارىمىز سايلانۇعا كىرىپ المىپ، ءوزىن سايلانغان
بايدىڭ ايتقانمىنا ەرىپ كەتەدى. بۇل جويىلمۇ كەرەك. كەشەسكە
كەدەي كىرىپ، ءوز تابىنىڭ پايداسىن كۇزەتىپ، بارلىق ۇرۇدنىڭ
ىشىندەگى كەدەيلەردىڭ ءسوزىن سويلەيتۇن قىلىۋ كەرەك. «قوسشى»
ۇيىمىنىڭ ۇلكەن ءبىر مىندەتى وسى ارادا.

قوسشى ۇيىمىنىڭ باسقا جۇمىستارى: كەدەيلەردى ۇيىمداستىرىپ
شارنۇاسىن كوركەيتىمۇ، مۇشەلەرىن كەپەرەتتىكە كىرگىزىۋ، جەرگە
ورنالاستىرىۋ تۇۋرالى جانە اعارتىۋ جۇمىستارىندا كومەك كورسەتىۋ.
باسقادا تالاي جۇمىستارى بار.

قوسشى ۋىمى تۇۋرالى قازاقستاننىڭ قالمق كەمەسەرلەرى كەڭەسنىڭ اعاسى نۇرماق ۇلى جولداستىڭ سوزى

قازاق ەلى باتسا وكىمەتى تۇسىندا شارۋا، وقمۇ جونىنەن ارتتا قالدى. باتسا وكىمەتنىڭ اۋىر سالمى قازاق ەلىنىڭ شىندە اس، رەسە كەدەيلەرگە تۇستى. قازاق كەدەيىن ورىستىڭ تورەلەرى ەبىر جەسە، قازاقتىڭ ءوز بايلارى ەكى جەدى.

ەبىراق قازاق كەدەيى ەلى كۈنگە بايلاردىڭ تەگەۋىرىنەن قۇتىلمى بولعان جوق. نادان بولعان سوڭ، باي اعايىمنىڭ دەگەننەن شىعا المايتۇن كەدەي وزدەرنە تىيىگەن جەڭىلىدىكتەن، كەڭشىلىكتەن پايدالانا الماي، بايعا ۇپايىن جىبەرىپ الادى.

كەدەي بايدىڭ ئىقبالىنان شىعا الماسا، شارۋاسى ناشار بولمىپ كۈن ەلتىمۇ ءۇشىن بايعا جالنىشىتى بولغان سوڭ شىعا الماي وتىر. سوندىقتان، الدى مەن، كەدەيلەردىڭ تىزە قوسىپ بايلارعا قارسى شىعىۋى، بايلارعا اقىسەن، ۇلەسەن جىبەرمەۋى كەرەك. جانە سول تىزەنى جازباي وگشەڭ كەدەي شارۋاسەن كوتەرىپ، ءوسىرىپ، تۇرمىسەن تۇزەۋى كەرەك.

كەدەيلەردىڭ وسىلاي تىزەسەن قوساتۇن ۇيمى قوسشى ۇيمى. قوسشى ۇيمىنىڭ نەگەزگى جۇمىسى: كەدەي شارۋا اردى ۇيمىداستىرىپ، شارۋاسەن وگداب، بايلاردىڭ ئىقبالىنان شىعارىۋ.

قوسشى ۋىمى مەن جەر- اعاش جۇمىسكەرلەرنىڭ وداعى

قازاقستاندا قوسشى ۇيمى دا بار، جەر- اعاش جۇمىسكەرلەرنىڭ ۇيمى دا بار. بۇلاردىڭ ەبىر بىرىنەن ايرماسى قانداي؟ جاقىندىقتارى قانداي؟ ايرماسى مىناۋ:

«قوسشى» از- مۇز دۇنىيەسى بار كەدەي قارا شارۋا اردىڭ ۇيمى. ماقسۇتى: سول كەدەي شارۋا اردىڭ شارۋاسەن كوركەيتىۋ،

تۇرمىسىن تۈزەۋ. «قوششى» ۋىمىنا باتمراق-مالاي، كەدەي جانە
ورتاشا الدىلەردىڭ دە ءوز ەڭبەگى مەن عانا كۈن ەلتىپ كەدەيگە ءبىر
تابان جاقىن تۇرعاندارى مۇشە بولا الادى.

ال، جەر-اعاش ۋىمىنا باسقا ادامدارعا جالدىناب كۈن كورگەن
ادامدار-باتمراقتار، مالايلارعانا مۇشە بولادى. باتمراقتار ءبىرى قالماي
قوششى ۋىمىنادا مۇشە بولادى.

جەر-اعاش ۋىمىنداى باتمراقتار، جالشىلار ءوز ەڭبەگى بايعا
جەلىنبەۋ جاعىن قاراسترادى.

ال، بۇل ەكى ۋىمىننىڭ ءبىر-بىرىنە جاقىندىقتارى قانداي؟
بۇلاردىڭ جاقىندىقتارى تۇپكى ماقسۇتتارى ءبىر بولعاندىق. باي-
بۇلاردىڭ ەكەۋىنىڭ دە دۇسپانى. ورتا شارىۋا ەكەۋىنىڭ دە وداقتاسى.
بۇلاردىڭ نەگىزگى ماقسۇتى: اۋىلدا بايعا، جۇۋان-جۇدىرىققا جول
بەرمەۋ. ورتا شارىۋالار مەن قول ۇستاسىب، اۋىلدا كامۇنىس
پارتىياسى مەن كەكەس وكمەتنىڭ بەرىك، سەنىمدى ترەگى بولۇ.
تىلەك ءبىر، نىسانا ءبىر بولعاندىقتان، بۇل ەكى ۋىمىن بىرىنە ءبىرى
شىلبىر بەرىپ، قول ۇستاسىب، بايلارعا جەم بولماي، كەدەي مەن
جالشىنىڭ تۇرمىسىن تۈزەيتۈن ۋىمىن.

كەدەي قازاق! بايلارعا، جالداپتارعا جەم بولمايمىن دەسەڭ،
شارىۋامدى وسىرمەن دەسەڭ، كەدىرمە، «قوششى» عا مۇشە بول!
جالشى قازاق! بايدا اقم كەتبەسىن، ەڭبەگىم كۇيمەسىن دەسەڭ،
كەدەيلەردىڭ وكمەتى كەكەس زامانىدا تەڭدىككە جەتەمىن دەسەڭ،
جەر-اعاش جۇمىسكەرلەرنىڭ وداعىنا كىر!

«قوششى» مۇشەسىنىڭ بارلىق سانى ەازىر- 78 مىڭ،
380 ادام، مۇنىڭ 1 مىڭ 163 ى ايەل. قازاعىستانداى جەر ورمان
جۇمىسكەرلەرنىڭ وداعىندا 2775 جالشى قازاق بار.

ماي. مايرامى - ەگبەك مايرامى

ماي مايرامى جەر جۇزىندەگى جۇمسىكەر مەن جالسىنىڭ مايرامى. جىل سايمىن مايدەك ەبىرى كۇنى جەر جۇزىندەگى جۇمسىكەرلەر جەر جۇزىندىكى بايلارغا قىر كورسەتەدى.

ەبىز جەر جۇزىندەگى جۇمسىكەر مەن بىرگە ەبىرىنشى مايدى مايرام قىلامىز.

انگىلىيە، گەرمەنيە، امىرىكە، جاپان جۇمسىكەرلەرى دە ەبىرىنشى ماي كۇنىن مايرام قىلادى. ەبىراق، ول مەملەكەتتەردە بورجوي-كاپىتەلىستەر جۇمسىكەرلەگە مايدى ەركىن مايرام قىلمىز بايدى. ەبىز ەركىمىز بەن مايرام قىلامىز، بىزگە بوگەت بولاتۇن ەش كىم جوق.

ەگبەكشىلەر ۇرانى

ويان، قارعىس، تاڭبا باسىلعان!
جالاڭاش، اش قۇل، قايرات قىل!
قايناب باستا اقىل اشىنعان
مايدانعا قاندى ايداب تۇر.

قىيراتامىز ەسكى جالعاندى.
جاڭا تۇرمىس ورناتامىز.
جارىلقايمىز جارلى قالعاندى.
داۋلەتتەن سوندا تاتامىز.

بۇل ەبىزدىڭ ەڭ اقىرغى،
ەڭ كۇشتى زور مايدان.
دۇنيە ەڭبە كىشىلى مەن
تابىلار بار پايدالڭ.

بوستاندىقتى بىزگە ەش كىم بەرمەس:
باتسادا، بايىدا، باتىردا.
بوستاندىق بىزگە كوكتەن كەلمەس.
الامىز كۇش بەن اقىردا.

ال، ەگەر جويام دەسەڭ قۇلدىقتى،
تامام بولسىن دەسەڭ توق،
قورغانباي كۇپىلدەت كورىمكى،
تەمىردى قىزغان كەزدە سوق.

بۇل ەبىزدىڭ ەڭ اقىرغى،
ەڭ كۇشتى زور مايدان.
دۇنيە ەڭبە كىشىلى مەن
تابىلار بار پايدالڭ.

بىزدەر بۇكىل دۇنيە جالشمىسى،
ەبىز ەڭبە كىشىلەر توپتارى.
جەرگە قوجا بولۇۋ ەركىمىز.
ارام تاماققا جوق ەبارى.

ال، ەگەر نايزاعاي شارتمىدا،
قايتاساجاۋىز دۇنيەسىمىن،
بىزگەدە جارلىق كۇن جارقمىدا،
تۇسىرەر نۇرلى ساۋلەسىمىن.

بۇل ەبىزدىڭ ەڭ اقىرغى،
ەڭ كۇشتى زور مايدان.
دۇنيە ەڭبە كىشىلى مەن
تابىلار بار پايدالڭ.

لەنننىڭ ۋە مەرى

بەلادە مەرەلىيە ۋالى لەنن 1870 نىشى جىل، اپمەرەلەردىڭ
23-ئى كۈنى ۋە مەرى قالاسىدا تۇۋغان. بەلادە مەرە
لەنننىڭ اعاسى الەكسەندىردى باتسا ۋە كەمەتى ۋە تەمىرگەن.
اعاسىنىڭ قازالى بولمىشى جاس لەنننىڭ تەۋەن
شاعىلدىرماغان. ات جالىن تارتىپ مەنگەننەن بۇلاي بەلادە.
مەرەلىيە ۋالى بارلىق ۋە مەرىن ەگبە كىشىلەردى قەسەم شەمەقتان
قۇتقارمىشقا جۇمەسەن. 1895 نىشى جىل جاس لەنن پەتەر.
بوردا جۇمەس قىلىپ جۇمەسكەرلەر اراسىدا ۋە مەرى
اشقان. باتسا ۋە كەمەتى لەننىدى باقتەن جاۋاب، 1897 نىشى
جىل سەبەرىگە ايداب جەبەرگەن. قەمىر سەبەردە ۋە مەرى
ايداۋدا جۇرگەن. باتسا ۋە كەمەتى بەلادە مەرەلىيە ۋالىنا
بەرسەيدە قەزەت قىلمىشقا مۇمكىندىك بەرمەگەن.

سونان سوڭ لەنمن شەت مەملەكەتكە - شەبەتسەر بىيەگە
كەتكەن. شەتتە وتىرىپ لەنمن بىرەسەيدەگى توڭ-كەرس
كۇرەسىنە، چون، جول كورسەتەپ وتىرعان. بالشە -
بەك - كامۇنەس پارتمياسىنىڭ كۆرسەتمىسى بولۇپ وتىرىپ
زور توڭ-كەرسىنىڭ جابدەنەن قىلا بەرگەن.

1917 نىشى جىلدىڭ وكتەبىرىندە بىلادەمىرەلمىيەۋلى
بايلارغا قارسى جۇمىسكەر مەن مۇجىقتى مايدانغا
باستادى. لەنمن باستاغان جۇمىسكەر مەن مۇجىقتى مايداندا
جەڭىپ شىقتى.

بىلادەمىرەلمىيەۋلى 1924 نىشى جىلى جانبا دىڭ
21-ى كۈنى ءولدى. لەنمن ءولدى؛ بىراق، ارتىندا
ءوزى قۇرب كەتكەن كامۇنەس پارتمياسى قالدى.
كامۇنەس پارتمياسى لەنمن وسىيەتمەن ورنىدا ماڭ.
لەنمن تۇۋىن قولدان تۇسىرمەي بىلگەرى الپ جۇرمەك.

پارتىيا

ساياسى اكەدىكتى ءوز قولنا الۋعا، قولنا السا،
ءوزى ۇستاپ تۇرىپ قالۋعا ۇمتىلاتۇن قالىقتىڭ ءار
بىر تابىنىڭ ۇيمى پارتميا دەپ اتالدى. ءار پارتميا
ءوز تابىنىڭ ساياسى كۇرەسىندە جولباششىلىق
قىلدى.

كامۇنىس پارتىياسى

جۇمىسكەر تابىنىڭ ساياسى كۈرەسىندە كامۇنىس پارتىياسى
جولباشلىق قىلادى.

كامۇنىس پارتىياسى - دۇنيەدەگى بارلىق بايلىقتى، بايلىقتىڭ
بارلىق قۇرالدارىن (زاۋىت، پابىرىك سىقىلدى زاتتاردى) جالپى
قلىقتىڭ ورتاق مۇلكى قىلماقشى. كامۇنىس پارتىياسى - بىرەۋدى
بىرەۋ سورماسىن، بىرەۋدىڭ بىرەۋ اقسىن جەمەسىن دەيدى.

كامۇنىس پارتىياسى سەببى بارلىق جەر جۇزىندە بار. بارلىق
دۇنيەدەگى كامۇنىس پارتىيالارىنىڭ وردا ۇيىمى كامۇنىشل ەنتەرناسى -
يانال دەب اتلادى. ۇشىنىشى كامۇنىشل ەنتەرناسىيانال 1919 ىنىشى
جىلدا قۇرىلغان. مۇنى قۇرغان لەنىن.

كەڭەستەر وداعىنداغى كامۇنىس پارتىياسى (ب. ك. پ.) جەر
جۇزىندەگى جۇمىسكەر تابىنا كوسەمدىك قىلىپ وتىر. ب. ك. پ. نىڭ
جوعارى ۇيىمى پارتىيا جىيىلىسى. ەبىر جىيىلىستان كەلەسى
جىيىلىسقا دەيىن پارتىيانى باسقاراتۇن - پارتىيانىڭ وردا كەمەتى
(تەسەكە).

پارتىيا جىيىلىسى مەن وردا كەمەتەت شىعارغان قاۋلى، بۇيرىق -
جارلىقتاردى پارتىيانىڭ بارلىق مۇشەسى، بارلىق ۇيىمى ورسىنداۋعا
مىندەتتى.

قازاعىستاندا پارتىيا مۇشەسى جانە كانتىتەتتەردىڭ سانى 30 مىڭداي.
مۇنىڭ 9462 سى قازاق. پارتىياداى قازاق ايەلى - 19. جانە قازاق ايەلنەن
213 كانتىتەت بار.

ورتاقشىل لەنىنىشىل جاستار ۇيىمى

جەر جۇزىندەگى ورتاقشىل ەرسەك جۇمىسكەرلەردىڭ كامۇنىس
پارتىياسى بولغانى سىقىلدى جەر جۇزىندەگى ورتاقشىل جاستاردىڭدا
ۇيىمى بار. بۇل ۇيىم ورتاقشىل جاستاردىڭ ەنتەرناسىيانالى (كىيم)

دەپ اتالدى. ورتاقشىل جاستار ەنتەرناسىيانالىنىڭ كەڭەستەر
وداعىندا ئىمى بولمى كەڭەس وداعىندا ورتاقشىل لەننىشل
جاستاردىڭ ۇيمى (ب. ل. ك. س. م) دەپ اتالدى. كەڭەس وداعىندا
ورتاقشىل جاستار كۇن ساناب كۆپەيىپ كەلدى. وسى كۇنى ب. ل.
ك. س. م. نىڭ مۇلىيەن جارمىنان اسا مۇشەسى بار.

ورتاقشىل لەننىشل جاستار ۇيمى كامۇنىس پارتىياسىنىڭ
وكشەسىن باسقان ورنىباسارى. كامسامولدار الدىمىزداعى شىن
تەڭدىك، ورتاقشىلدىق ەومردى، جاڭا تۇرمىستى ورناتىۋعا تالپىنىپ،
قانائەتتىن قومداپ جاتقان جاس قىراندار. كامسامولدار وسى كۇندە -
اق قالمىڭ بۇقارا شىنە جاڭا جۇرتشىلىقتى ورناتىپ جاتىر. قالمىڭ
بۇقارا اراسىنا جاڭا تۇرمىس، جاڭا جۇرتشىلىق كامسامولدار ارقىلى
كۆرىپ جاتىر.

وسە بەرسىن ورتاقشىل جاستار ۇيمى!

قازاقىستاندا كامسامول مۇشەسى 51 مىڭ ادام. مۇنىڭ 18 مىڭ 589 ى قازاق.

پىيەنەر دەگەن كىم

پىيەنەر - اتالارىنا، اعالارىنا ورتاقشىلدىق تۇرمىسىن ورناتىۋعا
قول قابىس قىلاتۇن جۇمىشى مەن قارا شارىۋانىڭ بالالارى.
پىيەنەرلەر لەننىن جولنا تۇسكەن، لەننىن جولى مەن تارىپىيە الىپ
جاتقان جەتكىنىشەكتەر. پىيەنەرلەر بىرگە جاتىپ، بىرگە تۇرىپ، بىرى
بىردەي كىيىنىپ، بىرى بىر تاماق جەپ، بىرى بىر تارىپىيە الىپ،
جاسىنان ورتاقشىلىققا ۇيرەنىپ شىن كامۇنىس بولمىۋعا دايىمىنداىپ
جاتقان بالاپاندار. پىيەنەرلەر - كامسامول مەن كامۇنىستەردىڭ قول
قابىشىمىلارى. پىيەنەر جاسى جەتكەن سوڭ كامسامول بولدى.

قازاقىستاندا 144 پىيەنەر اتىرەتى بار. بۇل اتىرەتتەردە بارلىعى 13۰158
پىيەنەر بالا بار. مۇنىڭ شىنەن 18 اتىرەت قازاق بالالارى. پىيەنەر بولغان
قازاق بالاسىنىڭ سانى 1۰055 بالا.

كۆپەيسىن پىيەنەر بالا!

«بىزدىك اسكەرىمىز جۇمىسكەر مەن قارا شارىۋا اسكەرى»

بۇرىن باتسانىڭ سالداتتارى اپاۋىتتار مەن بايلاردى قورعالغان.
اپاۋىتتاردىڭ، باتسا جانار الدارىنىڭ ايداۋى مەن سالداتتار وزدەرىنىڭ
باۋىرلارى - جۇمىسكەر مەن قارا شارىۋاغا جەندەت بولغان.

«بىزدىك ايبىندى قىزىل اسكەرىمىز
ەكبەكشى ەلدىڭ جاۋلارىن قىيراتتى.
جۇمىسكەر مەن قارا شارىۋانى بايلار،
اپاۋىتتاردان قورعاپ وتىر. «بىزدىك
اسكەرىمىز كەشەس جەرىنە جاۋ شاببا -
سىن دەپ اڭدىب وتىر.
قىزىل اسكەر بايلاردىڭ پايداسى
«ۇشىن سوعىسبايدى.
شارىۋامىزدى وركەندەتۋگە بىزگە
تىنىشتىق كەرەك.»

بىزگە تىنىشتىق الىب بەرەتۋن قىزىل اسكەر.
قىزىل اسكەر «بىزدىك قورغانىمىز.

«ەكبەكشى قازاق، قىزىل اسكەر قورغانىڭ»

قىزىل اسكەردىڭ قاتارىنا بۇرىنقى ەزىلگەن، قورلىقتا بولغان
ۇساق ۇلىتتار كىرىپ وتىر. اسىرەسە، قازاق سىقىلدى باسىنىڭ
كادىرى ەسكى زاماندا مال مەن بىردەي بولغان ۇلىتتار قىزىل
اسكەردى قۇتتىقتاۋ كەرەك.

«بىز بۇرىنقىداي وت باسىندا وتىرىپ «شىرىي بەرمەيمىز. ەندى
قىزىل اسكەردىڭ قاتارىنا قوسىلىپ بوستاندىمىزدى «وز قولمىز -
بەن قورعاۋغا جار ايتۋن بولامىز. بۇرىن سالدات دەگەن قازاق جۇرتىنا
جاۋ بولسا، ەندى قىزىل قازاقستاننىڭ قورغانى. قىزىل اسكەر
جالپى ەكبەكشىلەردىڭ جوقشىسى.»

«ەكبەكشى قازاق»

جۇمسىكەر مەن قارا شارىۋا باۋىر

كەشەس وكىمەتنە جۇمسىكەر قىمبات با؟ جوق، قارا شارىۋا
قىمبات با؟

توگكەرسىكە جۇمسىكەر كوپ ەكبەك سىكردى مە؟ جوق، قارا-
شارىۋا كوپ ەكبەك سىكردى مە؟

1921 ىنشى جىلى بىيانىپ - باز نەسەنسكى دەيتۇن قالادا قارا-
شارىۋا (مۇجىقتاردىڭ) جىيىلسىندا وسىلاي دەپ جىيىلىستاعى بىر
ادامدار قاعاز جازىپ كالىننەن سۇرايتى.

- ادامعا وڭ ايىق قىمبات با؟ سول ايىق قىمبات با؟
بىزدىڭ توگكەرىستە جۇمسىكەر قىمبات، قارا شارىۋا قۇنىسىز
دەۋ، ادامنىڭ نە وڭ، نە سول اياعىن كەرەكسىز دەپ كەسىپ تاستاعانداي،
توگكەرىستىڭ نە وڭ نە سول اياعىن كەسىپ تاستاۋ بولادى.
كالىنن قاعازعا وسىلاي دەپ جاۋاب بەرىپتى.

قالا مەن قىر

قىر قالقى قىردان قالاعا ءتۇرلى ازىق - تۇلىك الىب كەلىپ
ساتادى. مال، ەت، ۇن، سۇلى، ءسۇت، ماي تاغى باسقا نەشە ءتۇرلى
ازىق - تۇلىك، استىق.

ازىق - تۇلىكتەن باسقا قالا قىردان نەشە ءتۇرلى شىيىكى بۇيىم-
داردا الماي تۇرا المايدى. مىسالى: كەزدەمە توقىب شىعارىۋ ءۇشىن
قالاعا قىردىڭ ءجۇنى كەرەك، كەندىرى كەرەك؛ بىلغارى قىلىۋعا
ەتىك، كەبىس، ءماسى تىگىب شىعارىۋعا قىردىڭ تەرى - تەرسەگى كەرەك.
قىر قالقى قالادان شاي، قانىت، تۇز، كەزدەمە، بىلغارى، بىنە،
ءجىب سىقىلدى ءۇي ىشىنە كەرەك ءتۇرلى زاتتاردى ساتىب الىپ كەتەدى.
جانە - قىر قالقىنىڭ قارا شارىۋا سىنا ەگىن، ءشوپ ماشىنەلەرى،
شالغى، ايسىر، اماش (سوقا)، مالا (بورانا) سىقىلدى ءتۇرلى سايمان
كەرەك. بۇلاردى قالادان الادى.

قالادا ءتۇرلى بىلىگىشتەر، دوكتىر، اگىرانوم، ەنجەنەر، جەتىك
مۇعالىمدەر وقىتىپ شىعارا تۇن بىرى مەدىرەسەلەر بار. قىر بالالارى
قالانىڭ وسى مەدىرەسەلەرىنە بارىپ وقىماق.

قالادا ءتۇرلى كىتەپ، كازىتتەر باسىلادى. ولاردى وقىپ ءوزىڭنىڭ تۇرمىسىڭدى تۇزەي الاسىڭ.

ازىق - تۇلگى، استىعى، ءتۇرلى شىيىكى بۇيىمى بار قىرىسىز قالانىڭ تۇرا المايتۇندىعى سىقىلدى، قىردا قالاسىز تۇرا الماق مەس. قالا قىرمەن كۇن كورەدى. قىر قالامەن كۇن كورەدى. ءبىرىنسىز ءبىرى تۇرا المايدى. الدا - جالدا بىرىنە ءبىرىنىڭ قاتاۋى، بىرىنە ءبىرىنىڭ بەرىب - المۇى ءۇزىلىپ قالسا، ءبىر اۋىز ءسوز بەن ايتقاندا، قالا اش قالادى، قىر جالاڭاش قالادى. قالامەن قىر - ءبىر دەنەنىڭ ەكى مۇشەسى.

دەن ساۋلىق نەگىزى تازالىق

ءبىزدىڭ قازاق ءۇيىن جىلى قىلماق بولسۇن مال قورانى ەسىك الدىنا سالىپ، ءوزى ۇيىنە كىرسە، شىقسا بوق باسۇن جۇرەدى. ءۇيىن بوق بەن بلاستايدى. بۇلاي قىلما. ءۇيدىڭ اۋەسى تازا بولسۇن دەسەڭ، قورا - قوبىسىڭدى ۇيدەن اۋلاعىراق ۇستا، تازا ۇستا. ءۇي ىشىمە ءتول ۇستاما.

ءتۇرلى ناۋقاستى جۇقتىراتۇن، بىردەن بىرگە تاراتا تۇن مەكىرۈپ دەگەن قۇرت. كوزگە بىلەسبەيتۇن ۇپ - ۇساق. وسى مەكىرۈبتەر توزاڭعا جابىسىپ، ۇشىب جۇرەدى. ادامنىڭ ىشىمە كىرسە ناۋقاستاندىرا باستايدى. سوندىقتان ۇيدە توزاڭ بولماۋ كەرەك. جانە، تالاي مەكىرۈپ ناسىبايشىلاردىڭ قاقىرىعى مەن ءۇيدى بلاستايدى. ناسىبايشى قاقىرىغان سايمىن مەكىرۈبتى توگىپ وتىرادى. تازا بولايىن دەسەڭ، ناسىبايشىمنى ۇيدە تۇكىرتبە.

دەنە تازالىقنى ساقتاۋعا ەك كەرەكتى نارسە مونشا

جانە جازدىڭ كۇنى سۇۋعا ءتۇسەۋ. اتا - بابام مونشاسىز - اق كۇن ەلىتكەن - دەگەن بوس ءسوزدى تاستا. اۋىل - اۋىل بولسۇن ورتادان مونشا سالىپ ال. مونشاعا ءتۇس. اس ىشەردىڭ الدىندا، ىشكەننىڭ ارتماندا قول جۇۋىپ، اۋىز ەشايىۋ قازاقتا جاقسى ادەت. ءبىراق شالالىعى مول. جۇۋعاسۇن

قولدى جاقسىلاب جۇۋىب، تازا شۇبەرەككە سۇرتىۋ كەرەك. قازاق ورامالى جۇۋىلمايدى. كىرى بەس باتبان بولس تۇرادى. ونى ساۋدا، اۋىرىۋدا ۇستايدى. ساسىغان ەيسى كوش جەردەن بىلىنەدى.

ادامنىڭ ىشكى، تىسقى كىيىمى تازا بولۇ كەرەك. تەر باسىب، ماي، كىر باسىب، ساسىب، بورسىب دەنەنى قابىتاب جۇرگەن سولك، كويلەك، دامبالدى مەن ەبىت ۇياسى بولادى. كىرلەگەن دەنەسىن ەبىت، بۇرگە جايلاعان ادام قىلاي وىباق؟ ەبىت، جۇقبالى اۋىرىۋلاردىڭ تاسىمالشىسى، كىرەشىسى.

ولاي بولسا، شامادان كەلگەنشە كىيىمدى تازا ۇستاۋ كەرەك. كويلەك، دامبالدى جەتى سايىن جۇۋىب تۇرىۋ كەرەك. كۇپى، شالبار، بورىك سەكىلدى نارسىلەردى دە جۇۋىب، كىردەن، مايدان، بىيىتەن، قۇرتتان ارىلتىۋ قىيىن ەمەس.

دىسىتىڭ، استىڭ تازا بولمۇ كەرەك

دىسىقا توزاڭ جولاتبىۋ ۇشش بەتمىن جاۋىب توڭكەرىب قويىۋ كەرەك. استىڭ الدىندا، ارتىندا وىڭداپ جۇۋىب، سۇرتىۋ كەرەك. شامادان كەلگەنشە ەار كىمنىڭ وزىنە ارناۋلى دىسى ۇستاۋ، قوناققا ارناپ بولەك دىسى ۇستاۋ. وتە قۇنتىتۇن نارسە. ناۋقاستى ادام بولسا، استى بولەك بەرىۋ كەرەك. تاماقتى دۇمبىلەز شالا پىسىرمەي، ابدەن قايناپ ەپسىۋىن قۇنتتاۋ ەتىسى.

ونسۇن، قازاق اراسىندا تىستىتۇن ادەت. ەت اساتمۇ. ەتتى اۋىزعا اساتباي، نە دىسىقا سالىب، نە قولعا بەرىۋ كەرەك. كىمنىڭ اۋىرىۋ، كىمنىڭ ساۋ ەكەنىن قايدان بىلەسىن؟ بىرەۋلەردە مەرەز، بىرەۋلەردە قۇرت اۋىرىۋى بولمۇعا مۇمكىن.

جانە اۋىرىب ولىگەن مالدىڭ ەتمىن جەمەۋ كەرەك.

نەشە ەتۇرلى ناۋقاس ادامنىڭ بلاستىعىنان، ناستىعىنان تۇۋاى تازالىقتى وىڭدى قۇنتىتۇن جۇرتتاردا مەسالى سۇزەك سىقىلدى جۇقبالى ناۋقاس بولمايدى.

بىيىتتەن كەلەتۈن زىيان

ادامداعى بىيىت ءۇش ءتۇرلى بولادى: 1) كىيىم بىيىتى (اق بىيىت)، شاش بىيىتى (قارا بىيىت)، شات بىيىتى (جابىسقاق بىيىت). قان سورىۋ ءۇش بىيىت تۇمسى مەن ادامنىڭ تەرسىن تەسەدى. بىيىتتىڭ ءۇلى تۇكىرىگى جاراعا قۇيىلادى. شاعىلعان ورىن قىزارادى، قىشىيدى. قىشمىعان ورىندى ادام قاسىيدى. كىب قاسىعان ورىن تىرناقنىڭ زاردابىنان جارا بولادى. مىڭداعان بىيىتتىڭ شاققانى ادامدى جۇدەتەدى، ادامنىڭ قانى ازىيادى، السىزدەنەدى. بۇل-بىر. ەكىنشى- شاققان ورىنى قاسىي-قاسىي جارا بولادى، جارا بىرىكەيدى، قوتىر بولادى. جاراعا شىبىن تىشىب قۇرتىپ كەتۋدە مۇمكىن. قۇرتىپ كەتسە، ولمۇگە مۇمكىن. السىز ادامعا اۋىرىۋ ءۇش بولادى. بىيىتتەب كەتكەن ادام باسقا اۋىرىۋلارغا تەزىرەك دۇۋشار بولادى. شاتتاعى بىيىت كىرىپكە تۇسسە، كوز اۋىرىۋ پايدا بولادى. شاتتاعى بىيىت جىرماشقا ءتۇسىب ايلەردىڭ استىنا كىرىپ وتە قولايىسىز قىشما اۋىرىۋ تۇۋعىزادى. اش بىيىت مالدىڭ، بىيىتتىڭ، تىشقاننىڭ باسقا جانمۇارلاردىڭدا قانىن سورايدى.

بىيىتتىڭ جوعارعى ايتىلعانىنان كورى بىر ورانان زىيانى بار.

بىيىت اۋىرىۋ جۇقتىرادى

سوكى 10-15 جىلدىڭ شىندە بىيىتتىڭ ادامعا جۇقبالى اۋىرىۋ-لاردى ەگەتۈنى ايقىندالدى.

ادامدى قىرىپ كەتەتۈن سەكىل سۇزەك، قايتالاما سۇزەك دەگەن اۋىرىۋلار ادامعا بىيىت ارقىلى جۇعادى. وسى ەكى اۋىرىۋدىڭ وزدەرىنە دەربەس كوزگە بىلىنبەيتۈن قۇرتتارى (مەكروبتەرى) بار. مەكروبتەر قانعا كىرسە، ءوسىب-ونسە ادامدى اۋىرىۋ قىلادى. سۇزەك بەن اۋىرعان ادامنىڭ قانىن بىيىت سورسا، قان مەن بىرگە اۋىرىۋ قۇرتتارى بىيىتتىڭ شىمنە كىرگەن مەكروبتەر بىر ءتۇرلى بولس وزگەرەدى دە جەتى-سەگىز كۈننەن كەيىن ادامعا وتە عزارى بولادى. وسىنداي بىيىت جارىلىپ كەتسە شىندەگى ءۇلار بوسايدى. شاققان ورىندى

قاسعاندا اۋەل ۋەبىت جارىلادى، تىرناق تار تەرىگە سىزات بەرەدى. ولىگەن ۋەبىتتىڭ زاتى تەرىگە ۋەسكىرىلىپ ۋەيكەلەدى. دوقتىرلاردىڭ شەشەكتىڭ زاتىن ەككەنمىدەي قىلىپ ۋەزىمىز ۋەزىمىزگە اۋىرىۋالى ۋەبىتتىڭ زاتىن ەگەمىز. مەكىرۋەتەر قانمىزغا كىرىپ اۋىرىۋالى قىلادى. ۋەبىتتى ەكى تىرناقنىڭ اراسىنا سالىپ ۋەلتىرىپ، تىرناقنى اۋىرىمىزغا سالىساق، نەجەيتۇن تاماغمىزغا تىيىگىزسەك، ۋەبىتتىڭ قۇرتتار شىمىزگە كىرىپ اۋىرىۋالى قىلادى. قازاقتىڭ ۋەبىتتى ۋەتسى مەن جارىپ ۋەلتىرىۋى ۋەتە قاۋىپتى. سەككىل سۈزەك، قايتالاما سۈزەك ادامغا تەك ۋەبىت ارقىلى جۇعادى.

ۋەبىت جوق جەردە بۇل اۋىرىۋالاردا بولمايدى.
ۋەبىتتىڭ ادامغا ۋەسىنداي تۈتەنشە زىياندارى بار.

ۋەبىتتەن ساقتانىۋ جولى

ۋلاي بولسا، ۋەبىتتەن ساقتانىۋ كەرەك، ۋەبىتتەن قۇتلىۋ كەرەك. ساقتانىۋ جولى مىناۋ: ۋەبىتتىڭ جاۋى تازالىق. ادامنىڭ دەنەسى مەن كىيىمى تازا بولسا، ۋستىنە ۋەبىت تۇسبەيدى. شىكى كىيىمدى (كۈيلەك، دامبالدى) ەڭ بولمىغاندا جەتسىنە ۋەبىر جاڭغىرتىپ كىيىۋ كەرەك، سىركە ۋەبىر جەتسە ۋەبىت بولادى. ۋسى ۋەبىر جەتسە جەتكىز بەي كۈيلەك، دامبالدى جاڭالاۋ كەرەك.

مونشاعا ۋەبىي ۋتۇسۇ، جازدى كۈنى ۋەبىي شومىلىۋ، جات تۈسەككە جاتباۋ سەكىلدى نارسەلەردىڭ ۋەبىتتەن ساقتانىۋغا كەرەكتىگىن ۋار كىم - اق تۇسنىدەي. سىرتتان قاراعاندا ۋەبىت شاپان مۇگەدەكتەۋ جانىۋار بولۇپ كورنەسەدە، شىندىغىندا ۋلاي ەمەس. ۋەبىتتى ادامغا ۋەبىتسىز ادامنىڭ ۋەبىر جەرى ۋتېيىپ كەتسە - اق ۋەبىت «جۇغىپ» قالادى. ۋەبىتتەن ساقتانىۋ ۋۇشنى ۋتۇرلى دارىلەر دە جۇمسالادى.

ال، ۋەبىت ۋتۇسۇپ قالغان بولسا، باس تاعى، قولتقتاعى، شاتتاعى ۋەبىتتەن قۇتلىۋ ۋۇشنى تۇكتىڭ ۋبارىن ۋستارا مەن سىپىرىپ الىپ ۋرتەپ جىبەرىۋ كەرەك. كۈيلەك، دامبال، تۈسەك - ۋرىن سەكىلدى كىيىمدەردى كۇلارالاسقان سۇۋغا سالىپ قايناتىۋ كەرەك. نە بولمىسا، ۋەبىر كۈندەي كۇلدىڭ ەرتىندىسىنە سالىپ قويىۋ كەرەك. كىيىمدى

جانىب تۇرغان وتىمىڭ لەبىنە ۇستاپ الۇدا ءبىيىتى قىرىپ تاستايدى.
نان سالغان پەشتىڭ شىندەگى قىزىۋعا قويمۇدا ءبىيىتى ولتىردى.
قىسقاسى - ءبىيىت ادلمعا جاۋ. زىيانى سانسىز.
ساقتانۇ كەرەك، قۇتىلمۇ كەرەك.

دوسىۋقام - بەت ۇلى قالال

شارىۋانى تۇزەۋ كەرەك

قازاق ەكسەكشىلەرى قولىنداعى ازمالىدىڭ ءوزىن دۇرىستاپ،
ۇقساتىپ ءجوندى پايدا كورىپ وتىرعان جوق. قازاقتىڭ مالى ءونىپ
ەمەس، ءولسپ پايدا بەردى. ولگەن وگىزدىڭ تەرىسىن ساتىپ بىەسى
اقشا قىلادى. ونى دا جارتى باعاسىنا بەردى.
ءتىرى مالدىن قازاق قانداي پايدا كورىپ وتىر؟ سىيىردىڭ ءسۇتى،
مايى ءۇي ءشىمنىڭ ءشىب جەۋىنەن ارتىلمايدى. قويدىڭ ءجۇنى
قوتانعا كەلگەن باقالشىدىن اسبايدى. بايلىقتىڭ كوپى تەككە كەتەدى.
مالدىن پايدا از بولعاندىقتان نىشاردىڭ كوپ نارسەگە شاماسى دا
كەلمەيدى. وندا ءشوب شاباتۇن ماشىنە جوق. ەگىن سالاتۇن
سوقا جوق. مالدى ساتىپ سايما نىسا، سايما نىسا سۇيرەر كولىك
جوق. ءبىرىن نىسا، ءبىرى جوق. كورپەنى باسنا جامىلسا، اياغى
اشىق قالادى. اياغىنا جابىسا، باسى اشىق. ونىڭ وسى كۇنگى
تۇرمىسى كوپىنەسە اۋىرە - سارسەك، ءبىت - قورلىق.

قازاق شارىۋاسىنىڭ كەرى كەتىپ بارا

جاتىۋىنىڭ سەبەبى نە؟

- بۇعان ەكى ءتۇرلى سەبەب بار. ءبىرىنشى، سەبەب: كەدەي،
نىشار شارىۋالار ءىرى، جۇۋان شارىۋالار نەسە المايدى. قازاق
شىمىندە مالى كوپتىڭ جەرىدە كوپ. ونىڭ قۇرال، سايما نىسارى دا بار.
كەدەي قول شالغى مەن ءبىر جۇما شاباتۇن ءشوبتى باي ماشىنە
مەن ءبىر - اق كۇندە، شابادى. كەدەي قولىنداعى ءجۇن - جۇرقاسىن دا
ءتىمىستى جەرگە اپارىپ ءوز باعاسى مەن ساتا المايدى. سوندىقتان

ول مۇنداي بۇيىمداردى جارتى باعاسىنا اۋىلىنا كەلگەن ساۋدەگەرگە بەردى. اۋقاتتى شاربۇادا مۇنىڭ ەبارى يولمايدى. ەسۋيتىب، كەدەي شاربۇاسنىڭ السىزدىگىنىڭ ارقاسىندا، باي مەن جارىسا المايدى. شاربۇانى ىلگەرى باستىرماي وتىرعان ەكىنشى سەبەب: ونەر- ەبىلىمنىڭ جوقتىعى. شاربۇانىڭ نەشە ەتۇرلى تاسلىدەرى بىلىمنەن تابىلادى. وسى كۇنگى امرىكە، اۋستىرالىيا دەگەن جەرلەردە ناعىز ونەرلى، ەتارتىبتى شاربۇا. ولاردىڭ كورىب وتىرعان پايداسى بىزدەن ەجۇزەسە، مىڭ سە ارتىق.

ئىسماعىل

قارا شاربۇانىڭ ەبىر تۇلەسى سىمىر اسىراۋ

سىمىر مالىن ەبىزدىڭ قازاق كۆبىنەسە ساتىۋ ەۋشىن، ەسۋىتى ەۋشىن ۇستايدى. ەبىرلى - جارىم بولماسا، سىمىر جىلقى مەن قويداي تاماق ەۋشىن سويىلمايدى. جارتى كوشبەلى، وتىرىقىشى ەلدەردە وگىز بەن جۇمسى سىتەۋدە تارالىب كەلدەدى.

بازارلى ەشار ماڭىندا وتىرعان اۋىل، قىستىقتار مالدىڭ توبىن كۆبەيتىب ساتىۋ ەۋشىن ۇستاماي، ساۋىن سىمىر عانا ۇستاۋ كەرەك. بازارغا جەتكەنشە ەسۋىت اشىب كەتەرلىكتەي جەردەگىلەر مال جايلىمى تار بولسا، كىلەڭ ساۋىن سىمىر ۇستاپ، ماي ساتاتۇن بولىۋ كەرەك.

شاردەن ۇزىن مويسىن قاشىق جاتقان، جۇك - كىرەسى قىمباتقا تۇسەتۇن، نە، شارگە جەتكەنشە سىتىققا ماي اعىب كەتەتۇن جەردەگىلەر سىمىر مالىن بازارغا ساتاتۇن تۇردە ۇستاۋ كەرەك.

وسى ەۋش ەتۇرلى نىسانانىڭ وزىنە قاراي ەادىسى بار. بەلگىلى ەادىستى قولدانعاندا، سىمىر شاربۇاسىنان ەونىمدى پايدا اشىعارىۋعا بولادى. شاربۇانىڭ ەادىسىن بىلگەن ەل اشىتان ەولبى، كوشىتەن قالمايدى. اۋروپادا دانىيا دەگەن مەملەكتەتە ەبىر ەۋيلى جان قۇس ەوسە - رىب، جۇمىرتقا ساتىب، جارتى دەسە جەرمەن كۇن كورەدى. ەبىز ەبىر كۇندە دانىيا بولا المايمىز. سوندا، تۇرمىستان قاققى جەمەۋ ەۋشىن ۇلگىلى ەلدى ەلىكتەۋ كەرەك.

اگىرانۇم

ءسۇتتى سىمىر

ءبىزدىڭ قازاق سىمىرى جىلىنا ورتا ەسەب بەن 30-50 شەلەكتەن ارتىق ءسۇت بەرمەيدى.

دانىيا مەملەكەتىنىڭ ەلى ءبىر سىمىردان 200-400 شەلەك ءسۇت الادى.

ءبىر جىلدىڭ ىشىندە 500 شەلەك ءسۇت بەرەتۇن سىمىرلاردىڭ امىرىكە دە تاگىسىقتىعى جوق. امىرىكە دە ءبىر سىمىردىڭ سالماعى برەسەيدىڭ 2 ءىرى سىمىرنىڭ سالماعىنان ارتىق.

امىرىكەنىڭ ءىرى سىمىرلارنىڭ سالماعى 49-50 بۇتتارعا جەتەدى.

امىرىكە سىمىرلارنىڭ ءبىر قاجاب جەرى-اسا ءسۇتتى بولادى. ەڭ ءسۇتتى سىمىر ءبىر جىلدا ءبىر مىڭ ءبىر ءجۇز 22 شەلەك ءسۇت، 42 بۇت ماي بەرەدى.

مۇنداي ءسۇتتى سىمىرلاردىڭ ءبىر تاۋلىكتىڭ ىشىندە جەيتۇن ازىعى 103-108 قاداق شاماسىندا بولادى.

ساۋىن سىمىر ۇستاغانداردىڭ ەسىمىندە بولسىن

- 1) سىمىر سالقىن قورادا بولسا، وتە سۇۋىق سۇۋ شىسە، جەمدى كوب كەرەك قىلادى. قورا جىلى بولسا، سۇۋ جىلتىلىب بەرىلسە، جەم از كەتەدى.
- 2) قورا جارىق بولسا، اۋەسى تازا بولسا، سىمىردىڭ ءۇستى-باسى تازا بولسا، سىمىر اۋىرمايدى.
- 3) سىمىردى ۇرىۋ، جۇلقىلاۋ، سىمىر جاننىدا شاكقىلداپ سويلەۋ سىمىردىڭ ءسۇتىن كەمتەدى.
- 4) ەكى جامان سىمىر ۇستاغاننان جاقسى ءبىر سىمىر ۇستا.
- 5) سىمىر تۇقىمىنىڭ تۇزەلمىۋى، كوبىنەسە، جاقسى بۇقادان.

جۇمىس اتىڭدى جاقسى كۇت

اتنىڭ كۇتىمى كەم بولسا، ءمىنىس بەرمەيدى، جۇمىسقا جارا-مايدى. ءوز ءجايىڭدى قانداي ويلاساڭ، اتىڭنىڭ ءجايىن سونداي ويلا.

اتىڭدى اش قىلما. مەزگىل-مەزگىل جەم بەر. اتقاھك جاقسى جەم
 ۋشوب بەن سۇلى. ورتا دەنەلى ات ورتاشا جۇمىس قىلغاندا كۇننە
 10 قاداى سۇلى، 10 قاداى ۋشوب كەرەك قىلادى. اتتى جازدى كۇنى،
 جەر جاقسى بولسا، اياغىنان ورتاتقان ۋجون.
 قىستى كۇنى اتىكا سۇۋىق سۇۋ بەرمە. قوگىر سالقىن بولسىن.
 ات كۇننە 2-3 شەلەك سۇۋ شەدى. جازدى كۇنى دىستىقتا بۇدان
 كوب شەدى. اتىڭدى دىستىقتاي سۇۋارما، دىستىقتاي جەمگە قويما.
 ات قورا جىلى بولسىن، تازا بولسىن. ۇرما، جەكىرمە. اتتىڭ ارىندا ۋىق،
 تىستەۋىك، تەبەگەن - قىياس بولسۇ، كوبىنەسە، بىيەسىنەن بولادى.
 ۋىر جۇك سالىب اتتىڭ قاچىرىن مۇقاما.

قويدى جاقسىلاب باق

باسقا مالدىڭ ۋتۇرلى اتاسى بولغان سىقىلدى قويدىڭدا ۋتۇرلى
 اتاسى بار. جەر جۇزىندە قازاق قوينىن كوب ارتىق قويىدا بار،
 كەم قويىدا بار. ۋبىراق قازاق دالاسىنا قازاقتىڭ ۋوز قويى جاقسى
 قويدىڭ قازاققا بەرەتۇن پايداسى كۇشتى. قازاق شاربۇاسىنىڭ
 مىقتى ۋبىر تىرەۋى - قويدىڭ ەتى، ۋسۇتى، ۋجۇنى، مايى، تەرىسى.
 قازاق قوينىڭ ەتىرى سالماى 4 بۇتتان $5\frac{1}{2}$ بۇتقا دەيىن بولادى.
 تازا ەتى $1\frac{1}{2}$ بۇت - 2 بۇت بولادى. قۇيرىعى جارتى بۇتتان 2-3 بۇتقا
 دەيىن بولادى. جاز بويىنا 4 شەلەك ۋسۇت بەرەدى.

قىسقالسى - قويدىڭ پايداسى كۇشتى. اگىمە ۋبىراق قويدىڭ
 تۇقىمىن ازىرماي جاقسى قىلىب ۇستاۋدا. مۇنىڭ ۋشىن الدى مەن
 سىتەيتۇن جۇمىس - قوشقاردى تاڭداپ سالا ۋبىلمۇ كەرەك. «قويدى
 شارتىق بۇلدىرەدى» دەگەن ۋسوزدى قوي باققان قازاقتىڭ ۋوزى
 ايتقان عوي. وسىنى ۇمتىبا. جانە - ۋبىر قوشقارعا 20 - 30 - 35 قويدان
 ارتىق بولماۋ كەرەك. قوي 4 - 5 قوزدايدى. كارى قويدى قوزداقمۇدادا
 پايدا جوق، تۇقىم ازىب كەتەدى. تاغى ۋبىر ايتاتۇن ۋسوز - قويدى
 قىستى كۇنى جۇدەتەۋگە تىرىسۇ كەرەك.

قازاغىستاندا 1916 نىشى جىلى 10 مۇلىيەنگە جۇۋىق قوي بولغان. 22 نىشى
 جىلى قويدىڭ سانى كەمب $2\frac{1}{2}$ مۇلىيەن شاماسىنا ۋتۇسىب قالغان. سوگى جىلداردا
 قوي تاغى كوبەيىب كەلەدى. وسى كۇنى 6 مۇلىيەندەي قوي بار.
 (بۇل ەسەبتىڭ شىندە سىردارىيا مەن جەتى سۇۋ گۇبىرنەلەرى جوق).

ەشكى اسرا

سوڭغى كەزدە ءۇيىر- ءۇيىر مال تۇگىل جالغىز ساۋىن سىمىرعا دا قولى جەتبەي قالعان قازاق از ەمەس. تۇرالاب قالعان كەدەيدى سىمىردىڭ ورنىن باسب اش قىلمايتۇن مال ەشكى. تەگىندە ەشكى پايدالى مال. پايداسى مەناۋ:

ەشكى 5-6 اي، جازالاسا، 10 اي ساۋعىزادى. تۇقىمى ءتاۋىر ەشكى جىلنا 45 شەلەك ءسۇت بەردى. تۇقىمى اسىل ەشكى 70 شەلەك ءسۇت بەردى. قازاقى ەشكى جازعى 4-5 ايدىڭ ىشىندە 10 شەلەكتەي ءسۇت بەردى. ال، ەبىزدىڭ قازاقتىڭ سىمىرى جىلنا ورتا مەس بەن 30-50 شەلەكتەن ارتىق ءسۇت بەرمەيدى.

بىلگىشتەر ەسەبتەب شىعارعان: ەبىر سىمىردىڭ اسراۋى 8- ەشكىنىڭ اسراۋىنان قىمباتقا تۇسەدى. قازاقى سىمىر جىلنا ماقتانغاندا 50 شەلەك ءسۇت بەردى. 8 ەشكى ءتىبى قۇرتىمىب، جازدى عانا ەسەبتەب، ەشكى باسى 10 شەلەكتەن سالغاندا جازنا 80 شەلەك ءسۇت بەردى. قالاي دا، تۇرالاب قالعان كەدەيگە ەشكى پايدالى-اق. ەشكى ءسۇتى اسرەسە بالالارعا جانە كوكمەرەك اۋىرىۋىلى ادامعا پايدالى. سەبەبى: ەشكى قۇرت اۋىرىۋمەن ءتىبى اۋىرمايدى. سىمىردا بۇل اۋىرىۋ كوپ بولادى. ەشكى جىلنا ەكى بىلاقتايدى. 8-10 جاسقا دەيىن بالادان قالمايدى. جانە ەشكىنىڭ تۇبىتى دە پايدالى عوي.

مال ءورسى

مالدىڭ ءورسىن ىرەتكە سالىۋ مالدىڭ وتتاۋىندا، ءشوبىتىڭ وسىۋىندە كەرەك. جازعىتۇرىم، تۇياق ەبىزى قالمايتۇنداى بولمىب قاشان جەر كەبىكەنشە، مالدى اۋىزىنان وتتاسىن دەب ورسىكە جىبەرىۋ جارامايدى. مالدىڭ تۇيالى باققان جەر، جەردى شىمىرلاب، ءشوبىتى جانىش، بەرەكەنى كەتىردى. ورسىكە مالدى بىتىراتىب، بەتى مەن جىپىلىسىن دەب جىبەرىۋدە ەسەبىكە كەلمەيدى.

مالدىڭ ءورسىن ءۇش اۋدانعا بولمىب، ءارقايسىسىنا ەكى جۇمادان باعدى كەرەك. سۇپىتكەندە، مال وتتاعان اۋدان ەبىر ايدىڭ ىشىندە

تىنمىغىچە، ئىشوبىي جەتلىمى، ئاغىدا مال وتتاۋغا جاراڭ قىلادى. اياغىمان قىدىرىپ وتتاغان مال ئار ئىشوبىيىڭ باسىمىن ئىبىر شالمۇتتاڭ، قاندا ئىشوبىيى بوسقا باسىمى، تاپتاڭ، بەرەكەسىمىن كەتمەدى.

مال ئىندەتى

ئەشە ئۇرلى ئىندەتتەن جىلمىنا قاندا مال قىمىلادى. ئىندەت مەيلىمىشە جۇغىمىتال بولادى. سوندىقتان، مالدا ئىندەت ئىبىلمىسى مەن مىنانى ئىستە:
1) ئۇرلى مالدى ساۋ مالغا جولالتا. ئۇرلى مال تۇرغان قوراعا ساۋ مال قاماما.

2) ئۇرلى مالدى بولەك ئىدىستان سۇۋار. ئۇرلى مالدا ن قالغان جەمىدى ساۋ مالغا بەرمە.

3) مالدا ئىندەت ئىبىلمىسى مەن مال دارىگەر ئىنە ئىبىلمىسى. دارىگەر كەلىپ قاراغان سول، نە قىل دەسە، ايتقاندىن قىل.

4) ئىندەتتەن ولگەن مالدىڭ ولەكەسىمىن ئىسقا ئىب بارىپ كومىب تاستا. سوپما، تەرىسىمىن الما. ئەتىن جەمە.

قازاق ماللىنىڭ تۇقىمىن ئىسلىدا ئىدىرىۋ كەرەك

بۇل كۇنگە شەيىن قازاق ماللىنىڭ سانىمىن كوپەيتىۋ مەن بولمى، تۇقىمىن ئىسلىدا ئىدىرىۋ تۇۋرالى ويلانغاندا جوق. سول سەبەبتى قازاق ماللى ۋۇقتاندىن، ازىب بارادى. مۇنان ئىبىر ئەشە جىل بۇرىن ورنىبوردان ماسكەۋگە اپارغان وگىزەردىڭ ئەتى 15 بۇتتان كەم بولماي ئىجۇرىۋشى ەدى. بۇل كەزدە ورتا وگىزەردىڭ ئەتى 13 بۇتتان ارقىبايتۇن بولدى.

مال ۋۇقتانغان كەن، ودان قورقۇغا جارا مايدى. ئىبىلمى مەن ئەكبەك سىكىرگەن كەسى ماللىنىڭ تۇقىمىن تۇزەپ الادى. وققان ادامدارغا ماللىم: مال تۇقىمىنىڭ ئىسلى جەرى شەت ەلدەردە. ول جەرلەردە جۇپرىك ايعمردىڭ ئىباسى 200 مىڭ سومغا شەيىمىن بارادى. بۇقانىڭ قىممىتى 5 مىڭ سوم بولادى. جاقسى قوشقارلارغا قىممىتات. سىمباي 500-600 سوم بەردى. وسى مالداردىڭ ئىسلىدىكى ۋەلدەن. اق وسىندا ئى بولماغان، جۇرە تۇزەلگەن. ماللىنىڭ تۇقىمىن

اسىلدا ئىدىرېۋ شىملار كۆپ ەگبەك سىمىرگەن، اسىراۋى، باغىب - قىمىۋى جاقسى بولغان. ايعىر، بۇقا. قوشقارلاردى ەوز مالدارىنىڭ اراسىنان - اق تانىمب سالغان.

قازاق مالنىڭ تۇقىمى تەگمىدە وتە جاقسى. جالغىزاق سونى تاغىدا جاقسى قىلا تۇسسۇگە ەبىراز ەگبەك ەسىگىرىۋ ەتتىس.

سىمىر تۇقىمىن اسىلدا ئىدىرېۋ ەۋشىن قازاقتىڭ ەوز مالنىن تابىلغان جاقسىلارنى سۇرپىتاب ارالاستىرىۋعا كەرەك. بولماسا، قالماق سىمىرىنان تۇقىم المۇ كەرەك. بۇل ايتقان سەرەتسە تۇقىمىنىڭ تازارىۋىنا ەبىرىنىشى سەبەب بولاتۇن نارسە: مالدى جاقسى اسىراپ، جاقسى كۇتمۇ. ەگەر بۇعان سالماقتىق قىلسا، ەتكەن ەگبەك بوسقا كەتەدى. مال قىس كۇنىندە ازىققا تارىققاسا، سۇۋىققا ۇرىنباسا، بىرلەنىپ تەز وسەدى. ايعىرلار، بۇقارلار كۇيلى بولسا، بالالارىدا اسىل جانە بەرىك بولىپ تۇۋادى.

جۇرتتىڭ كۆبى ۇيرىگە قوساتۇن ايعىر، بۇقارلارنىڭ جاقسى، جامانىنا كوز جىبەرمەيدى. مالدىڭ ەركەك - ۇرعاشى ەكى جاعىدا بىردەي ەتاۋىر بولسا، تۇقىم اسىل بولمۇن ەستەن شىعارماسقا كەرەك. جانە قازاق مالى قۇناجىن، دونە جىمىندە بالالايدى. بۇدا پايداسىز نارسە. مالدىڭ تۇقىمى ۇۋاقتانىمب وسبەي قالادى. تۇقىم ەۋشىن مالدىڭ ەركەگى بولسىن، ۇرعاشىسى بولسىن، ەڭ بەرىگىن، كۇشتىمىن، سۇلمۇن تاڭداپ المۇعا كەرەك. ناشارىن تۇقىمعا قوسىباۋ ەتتىس، - ەركەكتەرىن ەپىشتىرىپ، ۇرعاشىلارنى ساتمۇعا نەمەسە سويۇعا بلايمىق.

مىنە، وسىلاي قىلىپ وتىرسا، مالدىڭ تۇقىمى ەوز - وزىنەن اسىلدا نىمب كەتەدى.

مال تۇقىمىن اسىلدا ئىدىرېۋدىڭ بۇدان باسقادا جولى بار. بۇل جول - قازاق مالنى باسقا اسىل تۇقىم مەن قان ارالاستىرىۋ. ەبىراق بۇل جولعا تۇسكەندە قاتتى ەسكەرەتۇن نارسە مىناۋ: شەت مالدىڭ قازاق دالاسىن جەرسىنبەي ازىب كەتەتۇنى بولادى. سوندىقتان، قازاق مالنى شەت تۇقىم مال مەن قان ارالاستىرىپ اسىلدا ئىدىرېۋمىن دەگەندە، بىلگىش مامانداردان اقبل سۇراماي ەس قىلماۋ كەرەك.

قازاقستاندا 81 جەردە مەملەكەتنىڭ اسىل تۇقىمىدى ايعمىرلارى
بار. بارلىعى 165 ايعىر. 89 جەردە اسىل تۇقىمىدى بۇقالار بار. بارلىعى
156 بۇقا. مالىمىدى شەت تۇقىمىغا قان ارالاستىرىپ اسىلدا ندىرامىن
دەگەن قازاق وسىمناۋ جەرلەرگە الىپ بارىپ شاعىلىستىرىپ الىۋعا بولادى.

قازاق مالىمنىڭ سانى

قازاقستاننىڭ سىردارىيا مەن جەتتى سۇۋدان باسقا جەرىندە
1916 نىشى جىلى 17 مۇلىيەن، 276 مىڭ، 996 تۇياق مال بولغان.
1922 نىشى جىلى مالىدىڭ سانى مۇلدە كەمىپ 6 مۇلىيەن، 195 مىڭغا
تۇسىپ قالغان. 1923 نىشى جىلدا ن بەرى مال تاغى وسە باستاپ،
1925 نىشى جىلى مال 12 مۇلىيەن، 763 مىڭ، 60 تۇياق بولدى.
سىردارىيا مەن جەتتى سۇۋدىڭ مالىن قوسقاندا وسى كۇنى بارلىق
قازاقستاندا 19 مۇلىيەندەي مال بار.
سۇيىتىپ، قازاقستان مالى تاغى جىل ساناپ سوسىپ كەلە جاتىر.

كەپەرەتىپ

قازاقتىڭ كوپى مال باعادى. ەگىن سالىپ كۇن كۇرە تۇندەرى دە
بار. قازاقتىڭ بايلىغىنىڭ كوپى مالدا. مالىدىڭ سۇتىن قازاق اس
قىلادى؛ تەرىسىن كىيىم قىلادى. سىراق وسىنىڭ سبارىن ۇقساتىپ
سىتەن وتىرعان جوق. قازاق شىيىكى تەرىسىن ساۋدەگەرگە سىر
تەڭكەگە ساتسا، سول تەرىنى ساۋدەگەردەن بۇلغارىداي ون تەڭكەگە
قايتا ساتىپ الادى.

قازاق قوينىڭ سجونىن ساۋدەگەرگە بەس تەڭكەگە بەرسە، سول
سجوندى مائا (كەزدەمە) بولىپ توقىلعاندا سجون تەڭكەگە الادى.
قازاقتىڭ كورە تۇنى بىلغىي زالال. بارلىق بايلىق، بارلىق دۇنيە
ساۋدەگەرلەردىڭ قالىتاسىندا قالادى.
كەپەرەتىپ بولسا، وسىنىڭ سبارى قالىقتىڭ سوز قالىتاسىندا قالادى.

ەل بايىدى، تۇرمىس تۇزەلەدى...

• كەپەرەتىپ (كاپەراتسىيا) دەگەن قازاقتىڭ ستىلى سەس. بۇل
اۋروپانىڭ سوزى. قازاقشىلاپ كەڭ ماعىنا مەن ايتقاندا كەپەرەتىپتى

«ۋېم» دەۋگە بولادى. ۋېم ۶ار ۶تۇرلى - جاستاردىڭ ۋېمى بار،
جازىۋىشلاردىڭ ۋېمى بار. باسقادا ۋېمىدار بولادى. كەپەرەتپ شارىۋا
ۋېمى. شارىۋا ۋېمىنىڭ شىندە ساۋدا - ساتتىق جولىدا ۋېمى.
سادۋاقاس ۋلى نىس.

ۋېم دۈكەنى

كەپەرەتپ الدە نەشە تۇرگە بولمىدى. شارىۋانىڭ برەتەنە قاراي
كەپەرەتپتىڭ دە تۇرلەرى وزگەرەدى. ۋسى كۈنگى شارىۋاشلىقتا
كوبىنەسە ۋۇش ۶تۇرلى كەپەرەتپتىڭ ۋرەنى بار.
۶بىرەنشى جانە ەڭ اۋەلگى شىققان كەپەرەتپتىڭ ۶تۇرى ۋېم
دۈكەنى دەگەن. ۋېم دۈكەنن ۋرەسشىلاپ ايتقاندا «پوتەرەبىتەل»
دەيدى. ۋرەس قالالارنا جاقىن جەرلەردىڭ قازاقتارى پوتەرەبىتەلدىڭ
۶مانىسن ابدەن بىلەدى.

ۋېم دۈكەننىڭ ماقساتى: الاتۇن نارسەنى ارزاندا تۇ. ۋېم
دۈكەننىڭ نارسەنى ارزاندا تۇن سەبەبى: ۶بىر قولدان الادى دا ۶بىر
قولدان ساتادى. ەكى ۋرتادا ساۋدەگەرلەر كىرسە المايدى. سوندىقتان
ۋلارغا تولەنەتۇن ارتىق باعا ۋېم دۈكەننىڭ ۋوز قولنىدا قالادى.
ۋېم دۈكەنى قاللىقتىڭ ۋوز ۋېمى بولغاندىقتان، ارىنە، نارسەنىڭ
باعاسىن قاللىق ارزان قويايدى. ۋىتكەنى - ۶بارى ۶بىر ۋل دۈكەننىڭ
پايداسى دا اينالىب كەلىپ قاللىقتىڭ ۋوز قالىسىنا قۇيادى.

سادۋاقاس ۋلى سىماعىل

قازاقىستاندا بارلىقى 874 ۋېم دۈكەنى بار. مۇنىڭ 210 عانا قازاقتىكى.

قارىز سەرىكتىگى

كەپەرەتپتىڭ ەكىنشى ۶تۇرىن قارىز سەرىكتىگى دەيدى.
قارىز سەرىكتىگىن اشقاندا ۋى پايدا: قاراجاتى جوق ۋىلەرگە قارىزعا
قولايلى برەت بەن اقشا بەرىلەدى. مۇقتاج ۋىلەرگە قارىز بەرىۋ
ۋۇشنى ۶بىر قالا (اۋىل) بولسى ۋرتاسىنان بانكە اشادى. بۇل بانكەگە
تىلەگەن ادامداردىڭ بارى دە مۇشە بولسى جازىلادى. ۶ار ۶بىر مۇشە

تېيىستى پاي تولەيدى. بارلىق مۇشەلەردەن جىنالىغان پاي بانكەنىڭ تۈپكى قاراجاتى بولسە سەبتەلەدى. وسى قاراجاتتان كەرەك ۋاقتتا بانكەگە جازىلغان ادامدار قارىزغا اقشا الم تۇرادى. بانكە عجاي كىسىلەردەي ەكى ەسە، ءۇش ەسە ءوسىم سۇرامايدى. بانكە كوپ بولسا جىلىندا 6 ءتيمىن، 7 ءتيمىن ءوسىم الادى. مۇنداي ءوسىمدى قاي شارىۋا بولسادا كوتەرە الادى.

اسرەسە، ناسار ۇيلەرگە بانكەنىڭ پايداسى كۇشتى. مىسالى: كازىر الم تولەۋ كەرەك. ناساردىڭ قالتاسىندا اقشاسى جوق. ءبىدايمىن ساتايمىن دەسە، ساۋدەگەر ارزان باعا بەرەدى. ءبىر از كۇتب ساتسا، ول ءبىداي ەكى-ءۇش ەسە قىمباتقا كەتمۇى مۇمكىن. مىنە، وسىنداي ۋاقتتا ناسار بانكەدەن قارىزغا اقشا الادى. سوڭ باعاسى كەلگەندە ءبىدايمىن ساتىپ بانكەگە قارىزىن تولەيدى. بانكەنىڭ باسقادا پايداسى تولىپ جاتىر. قالاعا (اۋىلعا) ەگىن سوعاتۇن ماشىينە كەرەك. ءبىر كىسىمنىڭ بۇعان شاماسى كەلمەيدى. بانكە بار. بانكەدەن اقشا الم ماشىينە ساتىپ الاسىن. تاغىدا ءبىر مىسال: بىرەۋدىڭ قولىندا اقشا بار. ول ونىڭ قالتاسىندا تەككە جاتادى. ول اقشانى بانكەگە سالىپ قويىۋعا بولادى. بانكەدەن ءوسىم الادى.

سىماعىل

كەسىپ ۇيىمدارى

كەپەرەتتىڭ ءۇشىنىشى ءتۇرىن كەسىپ ۇيىمدارى دەيدى. كەسىپ ۇيىمدارىنىڭ ءوزى تاغىدا الدە نەشە تۇرلەرگە بولىنەدى. ءار ءبىر ءۇي سىيىر ساۋادى. ساۋىب العان ءسۇتىن ءار قايسىسى ءوز الدىنا ۇقىبتايدى. سىيىردىڭ ءسۇتى اۋەلى ءىشمۇ ءۇشىن كەرەك، ونان سوڭ ماي المۇ ءۇشىن كەرەك. ءبىراق، قول مەن بىلعاغاندا مايدىڭ جارتىسى سۇتتە كەتەدى. ونىڭ ۇستىنە ول ماي تازا بولسە شىقبايدى. سوڭعى كەزدە سۇتتەن ماي ايمراتۇن ماشىينە شىقتى. وسى كۇنى ءسۇت بىسەتۇن زاۋىتتا بار. اۋروپادا-دانىيا، عوللاندىيا، شىبەتسەرىيە دەگەن باتسالىقتار بار. وسىلاردىڭ ءبارى ماي ساتىپ كۇن كورەدى دەۋگە ابدەن بولادى. بۇلار ءسۇتتى زاۋىتتا ءبىسەپ مايمىن الادى. قالعان سۇتتەن «سىر»

دەگەن بىرىمىشك جاسايدى. مايدى دا، «سىر» دىدا ساتىپ اقشاقىلادى. قازاقنىڭ ءسۇت، مايى ساتىمۇ تۇگىل جەۋىنە دە جەتەيدى. مەنە، وسىنداپدا كەسىپ ۇيمەننى اشىمۇعا ابدەن كەلەدى. ورنىستار اراسىندا بۇل كەسىپ ۇيمى بۇلاي اشىلادى: ءبىر قالا بولمىپ جىمىلىپ ورتاسىنان ءسۇت بىسەتۇن زاۋىت سالادى. زاۋىتنىڭ باسىنا ءس بىلەتۇن كىسىلەر قويادى. سودان كەيىن ءار ءبىر ءۇي ساۋعان ءسۇتتىن زاۋىتقا اپارىپ وتىرادى. زاۋىتتا كىمنىڭ نەشە شەلەك ءسۇت ا كەلگەنى جازىلىپ وتىرادى. اي سايمىن، بولماسا، جىل اياغىندا ەسەپ بولادى. ءار كىمگە زاۋىتتا ا كەلگەن سۇتتىنە قاراي ماي بەرەدى، «سىر» (بىرىمىشك) بەرەدى. ال، ول مايدى ساتىمۇ كەرەك بولسا، وندا، ۇيمەننى قىمبات وتەتۇن جەرگە المىپ بارادى. اقشاسىن جوعارعى ءتارتىپ بەن تاغى ءبولمىپ الادى، بولماسا، ۇيمىدى كۇشەيتىمۇگە سالادى.

ءسۇت زاۋىتتارىنان باسقا كەسىپ ۇيمىدارنىڭ تۇرلەرى بار. مىسالى: بىرەۋ ارباشى كەن. جالغىز ءوزى ول كەسىپتى جۇرگىزىمۇگە شاماسىنان كەلمەيدى. ءۇش-ءتورت ارباشى بىرىگىپ ۇيمەن جاسايدى. بۇدان باسقادا كەسىپ ۇيمىدارى تولمىپ جاتىر. بىرىگىپ تەرى ئىيلەيتۇن ۇيمەن بولادى. بىرىگىپ ەگىن سالانۇن ۇيمەن بولادى. بىرىگىپ ۇستالىق قۇراتۇن ۇيمىدار بولادى. مۇنداي ۇيمىدارنىڭ بارلىعى كەسىپ ۇيمىدارى دەپ اتالادى..

سىمىكىل

ماشىنە سەرىكتەكتەرىن قالاى جاساۋعا بولادى

اۋىل شارىۋاشلىمىنا كەرەك ماشىنە-سايماندار ءبىر نەشە جىلعا قارىزعا بەرىلەدى. جەكە ءبىر ءۇيدىڭ (باي بولماسا) ەگىن سوعاتۇن، وراتۇن ماشىنەلەردى الىمۇعا شاماسى كەلمەيدى. قانداي ماشىنە سايمانى بولسادا سەرىكتەسەپ العاندا ارزانعا تۇسەدى. سەرىكتەسەپ العاندارعا ۇكىمەتنىڭ بەرەتۇن جەگىلدىكتەرى بار.

ماشىنە سەرىكتەكتىگىن جاساۋ ءۇشىن 15-20 ءۇي بىرىكسە بولادى. سەرىكتەسكەندەر ارادان ءبىر كىسىنى سەرىكتەك جۇمىسىن ياسقارىۋعا سايلاپ قويادى. سول كىسى جاقىن جەردەگى شارىۋا-

شېلىق كەپەرەتمىنى ار قىلى وزدەرنە كەرەك ماشىنە - سايمانداردى نەسىيەگە الادى. اۋەلى شاربۇاشلىق كەپەرەتمىنى ءوزىنىڭ ەنستروك- تىرىن نە اگىرانومدى جىبەرىپ ماشىنە سەرىكتىگىنىڭ وستابىن بەكىتەدى. جەردىڭ توپىراعىنا قاراي قانداي ماشىنە - سايماننىڭ كەرەكتىگىن اگىرانۇمنان، بىلەتۇن كىسىدىن سۇراۋ كەرەك. النىعان ماشىنەنى سەرىكتىككە مۇشە ەمەستەرگە جالعا بەرىۋگە بولادى. جالدىن تۇسكىن اقعا جاڭا ماشىنە ساتىپ الىپ پايدا ىستەۋگە بولادى. كازىردە كەكەستەر وداعىندا مىكداغان ماشىنە سەرىكتىكتەرى بار. كۇن سايبىن كوبەيمىپ كەلەدى.

ەل ىشىندەگى قوسشى، باتىراق، كەدەي، ورتا شاربۇالىلارى تىرىشلىك قامى ءۇشىن ماشىنە سەرىكتىگىن اشىۋ كەرەك. ماشىنەسىز شاربۇا بۇل زاماندا ىلگەرى اياق باسا المايدى.

اگىرانۇم

قازاعىستاندا 1924 ىشى جىلى قارا شاربۇاعا 2 مۇلىيەن سومدىق ماشىنە - سايمان ساتىلعان. بۇل ماشىنەنىڭ جارتىسىنا جاقىنى قارا شاربۇاعا قارىزعا بەرىلگەن.

كوزى اشىلعان كەدەي

وكتەبىر توگكەرىسىنەن بۇرىن شىنى قۇلدا وزىنىكى دەگەن توقىمداي جەر بولعان جوق. قاسقىر بايدىڭ قوسىن ايداب، بىتىشىلەپ ءومىر وتكىزەتۇن.

وكتەبىر توگكەرىسىنەن كەيىن بايلاردىڭ جەرىن، مالىن كەدەيلەرگە بولىپ بەرەدى دەگەن الىب - قاش جىلى ءسوزشىنى - قۇلدىڭ قۇلاعىنا ءتىدى. قاي كۇنى بولىۋشى كەلەدى دەپ ەكى كوزى ءتورت بولىپ كۇتىپ ءجۇردى. جۇۋان - جۇدىرىق، كەلىمسەكتەر قىزىل بولىپ بويالىپ بۇرىنغىدان بەتەر توياتتاي بەردى.

وكتەبىر توگكەرىسىنىڭ تاۋداي تولقىنى جايىلا - جايىلا جەتى - سۇۋعادا جەتتى. جۇۋان - جۇدىرىق، كەلىمسەكتەر ءشوپ - شارداي شەتكە قاعىلىپ شىعبى قالىدى. تالاي قاسقىر بايدىڭ جەرى، مالى قوسشى، باتىراققا ۇلەستىرىلدى.

شمنى قۇلدىڭدا ومىرلىك قاندى بەينەتى. تابان اقى، ماڭداي تەرى اقتالدى، ازاد بولسا ۇلەس الدى. شمى قۇل پارتىياغا كىردى. جۇرەكەلە سىكە شەبەرلەندى. جىگەرلى ازامات بولدى. كۈنى ءۇشىن قوششى ۇيىمىنا كىرگەن قۇۋلاردى بىرتە - بىرتە شىعارا باستادى. ناعىز باتىراقتاردى، قوششىلاردى بىرىكتىرىپ شمى قۇل كەپە - رەتىپ اشتى، وكىمەتتەن بەرىلە تۇن ماشىنە - سايىمان، تۇقىمدى الدى مەن المىب، ءىمىيىستى ورنىنا جۇمىسايىتۇن بولدى. كەدەيلەردىڭ باسى قۇرالغان جەردە شمى قۇلدىڭ اۋىزىنان تۇسىبەيتۇن ءسوز: «كۇش بىرلىكتە. كەدەيلەر، قوعامدا سىڭدار! سەرىكتىك اشىڭدار. جەكە قارا ءجۇرىپ شارىۋا تۇزەۋگە بولمايدى. قۇۋلاردىڭ قولىنا ءىس بەرمەڭدەر.»

ق. م.

پار بولسا، ەگىن شىقباي قالمايدى

ەگىننىڭ شىقىمى بولمىۋىنا جىملىق، جارق، سۇۋ - وسى ۇشەۋى كەرەك. قازاق جەرى جىملىق بەن كۇننىڭ جارىعىنان كەندە ەمەس. جالغىزاق سۇۋ تابشى. سوندىقتان، ەگىن شىقىمى بولسىن دەگەن قازاق اڭىزعا دىم توقىرايتۇن قامدى سىتەۋ كەرەك. ونىڭ جولى مىناۋ.

1) كۇزگى پار. اڭىزدى كۇزدى كۇنى جىرتىپ تاستاۋ كەرەك. بۇعان ارسى سالىنادى. ارسى سالىنباسا، جازىمتۇرى ءبىيداي سالىنادى. كۇز جىرتىۋدىڭ پايداسى سول: جۇمىساتىلعان توپىراققا جاڭبىر سۇۋىدا، قار سۇۋىدا جاقسى ءىسكىب بايلاندى.

2) ەرتە (جازىمتۇرعى) پار. اپىرەل، ماي شىندە جاڭا جەر ايرىپ تاستاۋ. جاڭا جەر ءىيۇن، ءىيۇل، اۋىمىس ايلارىندا ايرىلسا، كەلەسى جازىمتۇرىمعا شەيىن توپىراق شىرىمەيدى. ەگىلە تۇن وسىمدىككە تاسى بەن ءبىرەسەپ بولىپ قالىپ ازىقتانىۋعا بولمايدى.

اڭىرانۇم

قازاقىستاندا 1924 نىشى جىلى ءبىر مۇلىيەن، 913 مىڭ، 215 دەسە ەگىن ەگىلگەن. ال، 1925 نىشى جىلى 2 مۇلىيەن، 439 مىڭ، 714 دەسە ەگىلگەن. ءسۇيتىپ، قازاقىستاننىڭ ەگىنى جىل سايىن كوبەيىپ كەلەدى.

سۇلى، ۶ بىيداي، ارپا ەگىۋ جولى

كۈز اگىزدى جىرتىۋ ەكى ءتۇرلى بولادى: (1) ەگىندى قىرقىسى مەن جۇقلاپ بەتىن جىرتىۋ. تەرەگدە تىۋدى جازىمتۇرغا قالدىرىۋ. (2) كۈزدىك وزىندە - اق تەرەك جىرتىۋ.

۶ ار اۋداننىك كۈن سىرايى باسقا بولادى. سوندىقتان، وسى ەكى جولدى دا بايقاپ، قايسىسى ءونىمدى بولسا، سونى قولدانىۋ كەرەك.

سۇلى، ۶ بىيداي، ارپا تۇقىمى ءتورت ءتۇرلى بىرەت بەن سەبىلەدى:

(1) بىتىراتىب قول مەن سەبىۋ، نە شاشقىشى بار سوقا مەن سەبىۋ،

(2) بولەك كولەك جەگىب بىتىراما شاشقىشى (رازىروسناي سەبىلكە)

مەن سەبىۋ، (3) قاتارلاما شاشقىشى (راداباي سەبىلكە) مەن سەبىۋ.

قول مەن سەبىۋ اتام زامانى ەسكى ءادىس. قازاقتىك وگىزىنە

۶ مەنىب اپتامبىل مەن جارىسقانىداي ءونىمسىز. ەگىنگە شىنى مەن

بەن العاندار قول مەن سەبىۋدى تالاق قىلىۋ كەرەك.

ەسكى اگىزغا بىتىراما شاشقىشى (رازىروسناي سەبىلكە دەن)

شاشقىشى بار سوقا ارتىق. بىردەن جىرتىب، بىردەن شاشىب وتىرا -

تۇن سوقا مەن كولەكتى دە، ۋاقتتى دا ۋنەمدەۋگە بولادى. جانتالاس

ەگىستە كولەكتىك كۇشى دە، ۋاقت دا التىنان قىمبات.

بارىنەن ارتىقى قاتارلاما شاشقىشى (راداباي سەبىلكە).

تۇقىمنىك از، كوپ سەبىلەۋى مەن ەگىننىك شىمىندا ارتىق

ايرىما بولمايدى. بىتىراما شاشقىشى بەن سەبىكە ندە ۶ بىر دە سەگە

5 بۇت جەتەدى. قاتارلاما شاشقىشى بەن سەبىكە ندە ۶ بىر دە سەگە

4 بۇت جەتەدى. قاتارلاما شاشقىشىنىك ارتىقىشا پايداسى - تۇقىم از

كەتەدى. 30 دەسە سالاتۇن كىسىمنىك 30 بۇتى جانىنا قالسا، قاقالمايدى -

عوي! قول مەن شاشقاندا كەمىنەن 6 بۇت كەرەك. دەسە باسى ەكى

بۇت جانىنا قالدىراتۇن قاتارلاما شاشقىشىنىك، قول مەن سەبىۋ دەن

ات، توندى الا قاشاتۇن زامان تۇۋدى.

جانەدە - ەگىستىك شىمىندا اسەر بەرەتۇن تۇقىمنىك ءتۇرى، تازا

بولىۋى. ماسەلەن، ۶ بىيداي تۇقىمى ۶ بىر نەشە اتاعا بولىنەدى. ۶ بارى

بىردەي ۶ بىر اۋداندا، ۶ بىر قالىپتى شىمىندى بولمايدى. قىستى كۇنى

قاۋ تەبىۋگە جارامايتۇن ورسىتىك ماستە گىندەي، جەرگىلىكتى كۇن

سىرايىن كوتەرە المايتۇن ۶ بىيدايىنىك دا قاعاناق تۇرلەرى بار.

كاپىلەم ەگىن سالغۇغا كىرىسكەن كىشى سۇلى، ەبىيداي، ارپاننىڭ
ۋوز جەرىنە سىتىققا شىدامدى تۇرلەرىن بىلە الماسا، ەبىر تۇقىمنىڭ
ۋار اتاسىنان ازداپ قانا سالىب تاجىرىبە جاساۋ كەرەك. ۋۇش جىلدىق
تاجىرىبە جەتەدى. سودان كەيىن سىتىققا، سۇۋىققا شىدامدى تەرىلىسىنەن
تۇقىم سايلاپ، ەگىستى كۈبەيتىۋ كەرەك. نە، بۇرىننان سول اۋداندا
ەگىن سالىب نىسلىغانداردان تۇقىمنىڭ قانداي ۋتۇرىن سالايسىن دەپ
اقىل سۇراۋ كەرەك.

اگر انۇم

تۇقىمدى اگىزعا سەبەبەستەن بۇرىن شىعمىدىلىغىن ايرىۋعا بولادى

تالاي دىيقاننىڭ وزىنىشە جاقسى دەپ سەبىكەن تۇقىمىنان ەگىن
سەلدىر شىعب، شىعمىم از بولادى. «جەرىم، جاقسى ەدى. تۇقىمدى
ۋجىبى سەۋىب ەدىم، جاز جاۋىندى بولمى دەپ. . .» دەپ، ەگىننىڭ
شىعمىدى بولمىغاننى «قۇدايدان» كورەدى.

ۋار ۋتۇرلى سەبەبتەر تۇقىمنىڭ شىعمىدىلىغىن كەمتەدى. ونى
تۇقىمنىڭ تۇرىنە قاراپ ايرىۋعا بولمايدى. كوزگە توپ-تولىق
كورىنگەن مەن شىقىبايتۇن تۇقىم كۈپ بولادى.

تۇقىمنىڭ شىمعا تۇن، شىقىبايتۇن نەن كۇن بۇرىن بايقاب

المۇعا بولادى. مۇنى بايقاۋدىڭ جولى: الاقانداي كىمىزدى
تارەلەككەگە (باسقا جايپاق دىسدا جاراي بەرەدى) سالىب، ازداپ
سۇۋ قۇيىۋ كەرەك. كىمىز ۇنەمى دىمىعب تۇرسا بولادى. سودان
كەيىن قابىشقىتنىڭ ورتا كەزىنەن، تالعاماي ۋجۇز ەداندى ەبولمى
المى جوعارىدا ايتىلمىغان كىمىزدىڭ ۇستىنە تاراتمى تاستاۋ كەرەك.
تاراتىلمىغان ەداننىڭ ۇستىنە ەكىنشى كىمىز بەن جاۋىب تارەلەككەنى
جىلى جەرگە قويىۋ كەرەك. ەكى كۇننەن كەيىن كىمىزگە سەبىلگەن
ەدان شىمعا باستايدى. شىققان داندەردى المى تاستاپ، قاي كۇنى
قاندا شىققاننى جازىب وتىرىۋ كەرەك. قىلتىيىپ ساباقشاسى كورىنگەن
ەدان شىققانغا سەپ. كىمىزگە وتىرتىلمىغان 10 كۇنگە دەيىن شىققان
ەدان سەبىكەلەنەدى. ودان كەش شىققانى سەبىكەلەنەيدى. سەپ مىناۋ:

10 كۇن شىندە 100 دانىنىڭ 90 - ى شىقسا، تۇقىمنىڭ شىمىدىلىقى 90 دەپ ەسەپ قىلامىز. ورتا شىمىدىلىق ئۇشۇن 100 دەن ئىپىدايدىڭ 93 - ى، ارىستىڭ 91 - ى، سۇلىنىڭ 85 - ى، تارىنىڭ 94 - ى، بۇرشاقتىڭ 95 - ى، ماركۇپتىڭ 65 - ى، قابىستاننىڭ 90 - ى، سۇكلە(لەبلە)نىڭ 85 - ى كىيىزگە سەبكەندە 10 كۇن شىندە شىمىدى كەرەك. وسى كورسەتىلگەن ساننان شىمىدىلىق كەم بولسا، نە تۇقىمدى كوبرەك، شاشى كەرەك، نە تۇقىمدى ئۇستىرۇ كەرەك.

اگر انوم

تارى ەك

قازاعىستان، تۇركىستەننىڭ شولىندە تارىدان ارتىق ءوسىپ - ونەتۇن ەگىن جوق. ءىزدىڭ قازاق تارىدان كوچە قىلادى، مايعا بۇلەب نان ورنىنا جەيدى. سىير قولدان كەتسە، ەشكى ساۋىن بولادى. ءىپىداي سالىۋعا شامى كەلمەسە، تارى ەگىن بولادى. كەدەيدىڭ ەگىنى تارى.

تارى اتقا جەم بولادى. تارى سابانى سىيردىڭ اتاسىنىڭ اسى.

تارى ءوسىپ - ونىۋگە ارتىق جىلىق كەرەك. قازاعىستان، تۇركىستەن جىلىققا باي. تارى سۇۋعا وزگە وسىمدىكتەي مۇقتاج ەمەس، قازاعىستان، تۇركىستەن ءشول. وسى مەن، قازاعىستان، تۇركىستەن - تارى جايى. تارى قانداي قۇرعا قىشلىقتى كوتەردى. وزگە وسىمدىك، ەگىن شولىدەب جوق بولغاندا، كوگەرب گۇلدەب تارى عانا قالادى. تارى سالعاننىڭ عانا ەگبەگى تولەنەدى، شارىۋاسى كۇيزەلمەيدى.

تارىنىڭ تاعى ءبىر شارىۋاعا ارتىعى: شەگرتكە، سارى شۇناق تاعى وزگە ەگىننىڭ جاۋى تارىغا تىيەيدى. ءىپىدايدى جاباتۇن ارام ءشوبتىڭ ءبىر اتاقتىسى ءىپىدايىق باس - تارىغا جولامايدى.

ءىزدىڭ قازاعىستاندا، تۇركىستەندە جازىقتۇر، وتكىنىشىدەي زۇۋلاب وتە شىعادى. تارى كەش سالىسادا ءوسىپ - ونەدى. الدى مەن وزگە ەگىندى سالىب، تارىنى ارتقا قالدىرعان شارىۋاعا كەر بولمايدى. جاگبىر جاۋمايتۇن قۇرعاق جازىقتۇرى قازاعىستان، تۇركىستەندە ءجىيى بولادى. ەگىن - جاي قۇرعاق كەتسە، جاۋىندى كۇتەب سالىۋعا جالەز تارى عانا كونەدى.

تارىدان كەيىن ءىپىداي سالىسا، ءىپىداي جاقسى شىعبى ءوسىپ - ونەدى.

بىراش

قۇرغاقشلىق دەگەن نە؟

جاز قۇرغاق بولسۇن، ەگىن، ەشوب شىقىپاسا. مال جۇتاسا، قازاق بەن مۇجىق: «بىزدى قۇداي ۇردى» دەيدى. مولدا مەن بوپ نادان ەلگە بوقتان ۇزگەنى ايتادى. سورلى ەل ولارعا نانادى. مولدا ەكەڭ كوزدى جۇمىپ، مالداستى قۇرب: «قۇدايدى جوندەپ كادىرلەمەيسىندەر، ناماز وقىپ، ورازى تۇتبايسىندار. مەن، قۇدايدىڭ تاس توبەدەن ۇرغانى» دەيدى.

مولدا ەكەڭدەر وتىرىك ايتادى، مولدا ەلدى الداب جانازا وقىپ بىلدىيە العاننان باسقا بوپ بىلمەيدى.

1921 نىشى جىلى ەدىل بوينداعى ەل مەن ەبىزدىڭ تورعاي مەن بوكەيدىڭ قازاعى سۇراپىل اشتىققا ۇششاپ قىرىلدى. بۇل نە؟ سول جىلى ەدىل مۇجىقى باسقا مۇجىقتاردان قۇدايعا قۇلشلىقتى كەم قىلىپ با؟ تورعاي مەن بوكەي قازاعى سەمەي قازاعان نامازدى كەم وقىپ، ورازانى از ۇستاپ با؟ اشىققان قازاق قۇدايدىڭ قۇلاعىن شۇۋلانىپ، اتىن قىسقا كۇندە قىرىق ايتىپ با؟

مۇجىقتار بوپقا زارىن ايتىپ، قابىنىڭ تۇبىندەگى قالغان ۇنىن بەرىپ دۇعا وقتىباغان با ەكەن؟ بوپتىڭ دۇعاسىنان كەلگەن ەبىر ەتىپن بايدا بارما؟

جوق!

قۇرغاقشلىق نادانغا تاجال، بىلمەندىگە ويىنىشىق

قۇرغاقشلىق بولسا، مۇجىق ەگىنسىز، قازاق مالىسىز قالادى، اشتان قىرىلادى. ال، اۋروپا مەن امىرىكە جۇرتى قۇرغاقشلىقتى ەلەڭ قىلمايدى. قۇرغاقشلىق ول جاقتادا بولادى، ەبىراق ولار اشىقبايدى. مۇنىڭ سەبەبى نە؟

سەبەبى مەن: امىرىكە مەن اۋروپا جۇرتى قۇدايعا جالنىباي بىلمىگە جالنىپ ەجۇر. مولدا، باقىسى، بوپ - موپ - ەبارىن ولار ادرا قالدردى. اۋلىيە قولنىن كەرەمەت كەلمەيتۇنىن ول ەل الدا قاشان ەبىلدى. كەرەمەتتى اۋلىيە جاسامايدى، ادامنىڭ اقلى مەن ەگبەگى جاسايدى.

ولار ەگىندى ەبىلم جولى مەن ىرعاغنا كەلتىرىپ سالادى. جۇمىستى ماشىنە مەن جۇرگىزەدى. جەردەگى وسىمدىككە كەرەك سۇۋدى ساقىباي بىلەدى. مۇنى قالاي سىتەۋدىڭ امالنى ەبىلمدى ەل بىلەدى. جاز جاۋىن تابشى بولسا، ولار ەگىن شىعارىپ الادى.

قىسقامى: قۇرغاقشلىق ەبىلمسىزدىڭ جەلكەسىنە ەمىنىپ الادى، ەبىلمدىنىڭ تابانىنىڭ استىندا قالادى.

بىراش

جوگمشقا ەگەۋ كەرەك

جوگشقانىڭ ەبىر دەسەسنەن مىڭ بۇت الۋعا بولادى. جانە ەبىر سەبىلگەن تۇقىم ون جىلعا شەيىن شىعا بەرەدى.

جوگشقا، اسرەسە، اۋەسى جىلى، ەگىستى سۇۋاربى سالاتۇن تۇركىستەن قاز قتارى ءۇشىن، قازاقىستاننىڭ وڭ تۇستىكتەگى ۇيەزدەرى ءۇشىن ابدەن قولايلى. ەبىر جازدىڭ شىندە الدە نەشەرەت شابۋعا كەلەدى. مالدىڭ بويىنا جۇعمىدىلىق چاىعانان جوگشقا سۇلى مەن قۇرداس. ەتىرى تۇرعان جاسىل جوگشقاغا مال جايىۋ ەتتى جاقسى.

بوقتىق بەن جاقىسلاپ وڭدەلگەن اڭىزعا سالىنعان جوگشقا جاسىل كۇيىندە جاز بويى 4 مىڭ بۇت ءشوب بەرەدى. ەبىر قارانىڭ وتتاۋىنا مايدىڭ اياىعانان وكتەبىردىڭ اياىنا شەيىن 240 بۇتتاي ءشوب كەرەك، بۇل دەسەب بەن ەبىر دەسە جوگشقا سالىنعان جەرگە 16 قارا ۇستاۋعا بولادى. جوگشقانى سابانعا قوسسا، ماي مەن قارا كەسەك ەتتى قوسقانداي جۇعىسى ارتىق.

جوگشقانىڭ دەسەسىنە $1\frac{1}{2}$ بۇت، 2 بۇتتان ارتىق تۇقىم كەتەيدى. ەبىر بۇت جوگشقانىڭ تۇقىمىنىڭ اعاسى 12 سومنان 20 سومعا شەيىن. اڭرانۇم

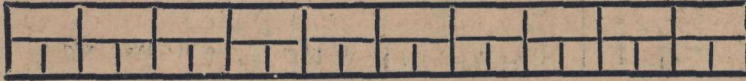
ەگبەكشى ەلدىڭ توڭكەرسى مايرامدارى مەن ازا كۇندەرى

1. وكتەبىر توڭكەرسى - نوپەبىردىڭ 7-سى.
2. لەننىنىڭ ولگەن كۇنى - جانباردىڭ 21-ى.
3. باتسانىڭ پەتەربوردا (وسى كۇنى لەننىگرەت) جۇمىسكەرلەردى اتقىزعان كۇنى - جانباردىڭ 22-سى.
4. جەر جۇزىندەگى ەگبەكشى ايەل كۇنى - مارتتىڭ 8-ى.
5. يەبىرەل توڭكەرسى مارتتىڭ 12-سى.
6. پارىج كامۇنى - مارتتىڭ 18-ى.
7. لەنە وزەنى بويىندا باتسا وكمەتنىڭ جۇمىسكەرلەردى اتقىزعان كۇنى اپىرەلدىڭ 17-سى.
8. جەر جۇزىندەگى جۇمىسشىنىڭ مايرامى - مايدىڭ 1-ى.
9. سوسىيالىشىل كەڭەس برەسىۋبلىكەلەرنىڭ وداق بولعان كۇنى - ەيۇلدىڭ 6-سى.
10. جەر جۇزىندەگى جاستار مايرامى - سەنتەبىردىڭ العاشقى جەكسەمبىسى.

مارت					پەبرەل					جانبار					كۈندەر
28	21	14	7		28	21	14	7		31	24	17	10	3	جەكسەمبى
29	22	15	8	1	22	15	8	1	25	18	11	4	دۇيسەمبى		
30	23	16	9	2	23	16	9	2	26	19	12	5	سەيسەمبى		
31	24	17	10	3	24	17	10	3	27	20	13	6	سارسەمبى		
	25	18	11	4	25	18	11	4	28	21	14	7	بەيسەمبى		
	26	19	12	5	26	19	12	5	29	22	15	8	1	جۇما	
	27	20	13	6	27	20	13	6	30	23	16	9	2	سەمبى	
ئەيۋن					ماي					اپرەل					كۈندەر
27	20	13	6		30	23	16	9	2	25	18	11	4	جەكسەمبى	
28	21	14	7		31	24	17	10	3	26	19	12	5	دۇيسەمبى	
29	22	15	8	1	25	18	11	4	27	20	13	6	سەيسەمبى		
30	23	16	9	2	26	19	12	5	28	21	14	7	سارسەمبى		
	24	17	10	3	27	20	13	6	29	22	15	8	1	بەيسەمبى	
	25	18	11	4	28	21	14	7	30	23	16	9	2	جۇما	
	26	19	12	5	29	22	15	8	1	24	17	10	3	سەمبى	
سەنتەبىر					اۋغۇس					ئەيۋل					كۈندەر
26	19	12	5		29	22	15	8	1	25	18	11	4	جەكسەمبى	
27	20	13	6		30	23	16	9	2	26	19	12	5	دۇيسەمبى	
28	21	14	7		31	24	17	10	3	27	20	13	6	سەيسەمبى	
29	22	15	8	1	25	18	11	4	28	21	14	7	سارسەمبى		
30	23	16	9	2	26	19	12	5	29	22	15	8	1	بەيسەمبى	
	24	17	10	3	27	20	13	6	30	23	16	9	2	جۇما	
	25	18	11	4	28	21	14	7	31	24	17	10	3	سەمبى	
دەكەبىر					نويەبىر					وكتەبىر					كۈندەر
26	19	12	5		28	21	14	7	31	24	17	10	3	جەكسەمبى	
27	20	13	6		29	22	15	8	1	25	18	11	4	دۇيسەمبى	
28	21	14	7		30	23	16	9	2	26	19	12	5	سەيسەمبى	
29	22	15	8	1	24	17	10	3	27	20	13	6	سارسەمبى		
30	23	16	9	2	25	18	11	4	28	21	14	7	بەيسەمبى		
31	24	17	10	3	26	19	12	5	29	22	15	8	1	جۇما	
	25	18	11	4	27	20	13	6	30	23	16	9	2	سەمبى	

مەتىر ولىشەۋلەرى مەن ورس ولىشەۋلەرى
سالستىرىلغان كەستە.

(1 دەسەمەتىر. كادىمكى ۇزىندىعى وسى)

1 دەسەمەتىر = 0,1 مەتىر؛ 10 دەسەمەتىر = 1 مەتىر؛ 1 مەتىر = $1\frac{1}{2}$ كەز

ۇزىندىق ولىشەۋى:

مەتىر ولىشەۋلەرى:	ورس ولىشەۋلەرى:
1 كەلەمەتىر = 469 ساجىن =	1 شاقىرىم = 1067 م = $\frac{16}{15}$ كم =
$\frac{15}{16}$ شاقىرىم = 0,94 شاقىرىم	1,07 كەلەمەتىر =
1 مەتىر = $1\frac{1}{2}$ ارشىن = 1,41 ارشىن	1 ساجىن = 2,13 مەتىر
1 سانتەمەتىر = $\frac{1}{4}$ بۇرش. = 0,225 بۇرش.	1 ارشىن = 71 سانتەمەتىر

سالماق ولىشەۋى:

1 توننا = 61 بۇت	1 بۇت = $19\frac{1}{2}$ كەلەگىرەم = 16,38 كە.
1 كەلەگىرەم = $2\frac{1}{2}$ قاداى = 2,44 ق.	1 قاداى = 0,4 ك. = 410 كەلەگىرەم
1 كىرەم = $\frac{1}{4}$ مىسقال = 0,23 مىسقال	1 مىسقال = $4\frac{1}{4}$ كىرەم = 4,27 كىرەم

اۋدان ولىشەۋى:

1 شارشى كەلەمەتىر = 0,9 شارشى	1 ش. شاقىرىم = 1,14 ش. كەلەمەتىر
1 شاقىرىم = 0,88 شارشى شاقىرىم	1 دەسە = $1\frac{1}{12}$ گ. = 1,09 گەكتەر
1 گەكتەر = 2197 ش. ساجىن = 0,92 دەسە.	1 ش. ساجىن = $4\frac{1}{2}$ ش. م. = 4,55 م.
1 ش. مەتىر = 2 ش. ارشىن = 0,21 ش. ساجىن	1 شارشى ارشىن = $\frac{1}{2}$ شارشى مەتىر

كولەم ولىشەۋى:

1 تەكشە مەتىر = 3 تەكشە ارشىن =	1 مەرە = $26\frac{1}{4}$ لەتىر؛ 2,62 لەتىر =
2,8 = تەكشە ارشىن	1 شەلەك = $12\frac{1}{3}$ لەتىر =
1 لەتىر = $1\frac{3}{5}$ بوتەلكە =	12,3 لەتىر =
1,63 = بوتەلكە	1 بوتەلكە = $\frac{3}{5}$ لەتىر = 0,6 لەتىر

PK

1172

894.542.81

218.87

P.C.